

Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi^{1 2}

M. Hakan KOÇAK*
Aziz ÇELİK**

“Emekçiler sanki birden yüzyıllık uykularından uyanmışlardı”
Mehmet Ali AYBAR

Öz: 1961 yılının son günü İstanbul Saraçhane'de İstanbul İşçi Sendikaları Birliği (İİSB) tarafından düzenlenen miting Cumhuriyet tarihinin ilk işçi mitingi olarak sembolik bir anlam taşımasının yanı sıra kitleliliği ile de işçi hareketinin 1960'lardaki mücadelesinin dönüm noktası olmuş ve geleceğine dair umut yaratmıştır. Saraçhane emek hareketinin 1950'li yıllardaki birikiminin en görkemli sunumudur. Yüz bin civarında işçinin katıldığı tahmin edilen mitingin öncelikli amacı, hükümet programında kesin bir takvime bağlanmamış olan grev ve toplu sözleşme yasalarının bir an önce ve sınırlandırılmadan çıkartılmasını sağlamaktır. Ancak Saraçhane Mitingi güncel amacının ötesinde anlamlar içermekte ve işçi sınıfının hegemonik kapasitesinin genişlemesinde önemli bir dönemece işaret etmektedir. 1980'lere kadar sürecek olan emek hareketinin yükselişinin işaret fişeginin Saraçhane mitingi olduğunu söylemek mümkündür. Saraçhane mitingi ile kazanılan özgüven 1960'lar boyunca nice işçi eylemine ve direnişine yol göstermiştir.

Osmanlı döneminde Selanik ve İstanbul gibi merkezlerde yapılan birkaç mitingi ve 1 Mayıs gösterisini bir yana bırakırsak, Saraçhane işçi hareketinin bu topraklardaki ilk büyük mitingi olma özelliğini taşır. 1940'lı yılların sonlarından itibaren sendikaların miting girişimleri bir biçimde engellenmiştir. Özellikle 1950'li yıllarda İstanbul Taksim'de gerçekleştirilmek istenen ve kitlesele katılım potansiyeli taşıdığı gözlenen miting girişimlerinin devletin yoğun baskısıyla sonuçsuz kaldığı bilinmektedir. TİP'li sendikacıların özel bir rol oynadığı

¹ Makalenin Geliş Tarihi: 14.09.2015

² Bu makale Saraçhane mitingi konusunda uzun zamandır planladığımız ve hazırlıkları devam eden kitap çalışmamızın bir ilk özeti niteliğindedir.

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Saraçhane Mitingi'nin gerçekleşmesi tüm bu deneyimlerin yarattığı birikimin ve bastırılmış özlemin gün yüzüne çıkmasını sağlamış ve ilerleyen yıllarda DİSK'in kurulmasına zemin oluşturan işçi sınıfının kararlılığı ve özgüvenini artırıcı bir etki yaratmıştır. Makalede miting tarihsel bağlamı içinde ve önemli detayları sunulularak değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Saraçhane mitingi, grev hakkı, sendikacılık

The Day the Working Class of Turkey Emerged: The Saraçhane Demonstration

Abstract: The Saraçhane rally and demonstration organized by The Association of Istanbul Trade Unions (İİSB) in the last day of 1961 has a symbolic meaning as the first workers' rally in the republican history of Turkey. The massive Saraçhane demonstration was a turning point of the struggle of labour movement of 1960s and gave hope to its future. The Saraçhane was the spectacular presentation of the accumulation of the labour movement in 1950s. The primary aim of the demonstration, some one hundred thousand workers attended, was to create pressure over the government to enact the right to strike and right to bargaining collectively without any restraint. However the demonstration makes sense beyond its actual aim and it indicates a turning point in terms of the expansion of the hegemonic capacity of the working class. The signal flare of the rising of labour movement continued until 1980 was the Saraçhane. The self-confidence gained as a result by the Saraçhane led several workers' resistances and movements during 1960s.

With the exception of a few rallies and the May Day demonstrations in Istanbul and Thessaloniki in the late Ottoman era, the Saraçhane was the first massive rally and demonstration in Turkey. From the end of 1940s attempts of trade unions to organize demonstrations and rallies were interrupted by governments. Particularly in 1950s attempts to hold demonstrations in which expected massive participation in Taksim square were hampered by severe governmental pressures. Trade unionists affiliated with the Labour Party of Turkey (TİP) played a crucial role during the demonstration. It provided to bring to light the accumulation derived from all experiences and the suppressed aspirations of the working class. The demonstration also formed a basis to establish of the Progressive Trade Union Confederation (DİSK). The article explores the demonstration in a historical context and in detail.

Keywords: The Saraçhane demonstration, right to strike, trade unionism

Giriş

31 Aralık 1961 tarihinde İstanbul Saraçhane³ meydanında yapılan miting, cumhuriyet dönemi işçi hareketi tarihinin o güne kadarki en kitlesel eylemidir. Kolektif iş akdi (toplu iş sözleşmesi) ve grev hakkına odaklanan miting işçi hareketi açısından kritik bir sıçrama noktasıdır. Ancak emek hareketi tarihimizin başka önemli olayları ve köşe taşları gibi bu büyük eylemin de, nedenleri, sonuçları, hedefleri, bileşimi, örgütlenmesi ve öncesi/sonrası çerçevesinde kapsamlı bir değerlendirmesi bugüne dek yapılmamıştır. Oysa bu miting tüm boyutlarıyla ele alındığında bize Türkiye işçi hareketinin hem o günkü durumuna hem de sonrasındaki kimi sendikal ve siyasal gelişmelere dair önemli ipuçları verebilecek niteliktedir. Miting aynı zamanda emek tarihimizin değerlendirilmesine ilişkin temel tartışmalar açısından da önem taşımaktadır. Sendikal hareketi neredeyse, 27 Mayıs ve 1961 Anayasası ile başlatan ve işçi sınıfına haklarının hemen tümüyle tepeden verildiğini savunan yaygın, ana akım bakış açısının geçerliliğinin sorgulanmasında, emek tarihinin emekçilerin pasif özneler oldukları, salt siyasal/hukuksal/kurumsal gelişmeler tarihi olmaktan çıkarılması ve işçi sınıfının deneyiminin nesnel bir şekilde anlaşılır kılınmasında; bu deneyim ve birikimin kurumsal gelişmeler ile karşılıklı etkileşim içinde kavranmasında Saraçhane Mitingi için üretilecek bilginin ve eleştirel analizin önemli bir yeri olacaktır.

Çalışmamızda, miting öncesi dönemin genel atmosferi, işçi hareketinin gelişim seyri, miting fikrinin ortaya çıkışı ve örgütlenişi, bu süreçte etkin olan kişisel ve örgütsel aktörlerin durumu, mitingin talepleri, mitingin görünümü, sonrasında yapılan yorumlar ve dönemin sendikal, siyasal gelişmelerine etkileri ele alınacaktır. Çok partili döneme geçişin ardından giderek gerginleşen iki kutuplu bir siyasi mücadele dönemi olarak yaşanan ve bir askeri müdahale ile sona eren 1950'lerin hemen ardından işçilerin bağımsız sınıf kimlikleri ve talepleriyle tarih sahnesinde bu ölçekte yer alabilmeleri, mitingi gerçekleştiren İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin (İİSB) hem kadro hem de politik tutum bağlamında geçmişte biriktirdikleri ve temsil ettikleri ile 1967'deki büyük ayrışmanın (DİSK'in kuruluşu) nüvelerini barındırması bağlamında geleceğe dair sunduğu ipuçları; hemen takip eden aylarda yoğunlaşan işçi sınıfı yönelimli siyasi arayışlara mitingin moral ve düşünsel etkisi, işçi hareketinin boy göstermesi karşısında alınan tavırların sınıfsal ve siyasal karakteri gibi temalar çalışmamızda değerlendirilecektir.

Saraçhane'ye Akan Tarihsel Birikim

Osmanlı dönemi işçi hareketi hem 1908 öncesinde hem de 2. Meşrutiyet'in ilanını takiben yaşanan büyük grev dalgası ve sonrasında sokak eylemleriyle sesini, taleplerini duyurmaya çalışmıştı. Özellikle de 1908'deki büyük grev dalgası sırasında

³ Meydan Saraçhanebaşı olarak da bilinmektedir. Ancak yaygın kullanın Saraçhane olduğu için biz de bunu tercih ettik.

on binlerce işçinin gerçekleştirdiği fiili grevler ve yürüyüşler işçilerin sınıf olarak varlığının kamuoyunda da görülmesi ve tartışılmaya başlanması açısından dönüm noktası oluşturmuştu. Selanik gibi dönemin sanayi kentlerinde sokak gösterileri, mitingler neredeyse gündelik yaşamın rutinini oluşturmaya başlamıştı. Ancak Balkan Savaşları, bu savaşlarla yaşanan kopuşlar ve ardından gelen 1. Dünya Savaşı işçileri sokaklardan çekti. İttihat ve Terakki'nin baskıcı iktidar yıllarının ardından Türkiye işçi hareketinin sokaklarda görünür olduğu bir sonraki dönem ise 1920'li yıllar oldu. Mütareke dönemi İstanbul'unda yoğunlaşan grevlerin yanı sıra 1 Mayıs gösterileri gibi eylemler de yaşandı. Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen 1920'li yılların ortalarından itibaren yoğunlaşan otoriter uygulamalar ve tek parti rejiminin hüküm sürmeye başladığı 1930'lu yıllarda bunlara eşlik eden grev ve sendika haklarına dair yasakçı hukuksal düzenlemeler sonucu işyerlerinin yanı sıra işçilerin sokaklardaki hak talepli eylemleri de büyük ölçüde ortadan kayboldu. 1946'da kısa bir bahar yaşayan sol kökenli sendikal örgütlenme sırasında da, onu izleyen devlet vesayetindeki 1947 sendikacılığının ilk yıllarında da işçiler sokaklarda görünmedi/görünemedi. Ancak 1950'li yıllarda sendikaların ve öncü sendikacıların işçilerin taleplerini meydanlarda mitinglerle ortaya koyma yönünde iradelerinin, yaşanan tüm olumsuzluklara ve başarısızlıklara karşın, hiç bitmeden sürdüğü görüldü.⁴

1960'lı yılların öne çıkan özelliği ise 27 Mayıs ile birlikte başlayan ve 1961 Anayasası ile somut içeriğe kavuşan yeni bir dönem olması, siyaset ve sendikal alanda yarattığı çoğulcu ve özgürlükçü ortam ile sendikal hareketin çeşitli biçimler ve anlayışlar etrafında siyasete müdahale olanaklarının ve arzusunun artmasıdır. Dahası, 27 Mayıs sonrası dönemin en belirgin yanı işçi sınıfının nicel ve nitel olarak yükselişi ve bir sınıf olarak ayağa kalkmasıdır. Bülent Ecevit, 27 Mayıs 1960'ı izleyen dönemin en önemli özelliklerinden birinin yeni bir siyasal ve sosyal güç olarak emeğin yükselişi olduğunu vurgulamaktadır (1973). 1946-1960 dönemini Türkiye'de işçi sınıfının erken erginliğe geçiş dönemi olarak ele almak mümkündür. 1940'ların ikinci yarısı ve 1950'lerdeki birikimin 1960'ların ilk yıllarında işçi sınıfının siyasallaşmasını ve toplumsal etkisinin artmasına ve ayağa kalkışına ciddi bir zemin hazırladığını görüyoruz. 1960'ların ilk yıllarında yaşanan işçi eylemleri, TİP'in kuruluşu ve özellikle Saraçhane Mitingi sınıf oluşumu açısından İngiltere'de 1830'larda yaşanan Chartist hareketin yükseliş dönemine benzetilebilir. Sendikacılığın, siyaset ve devletle ilişkilerinin yönü bu dönem içinde farklılaşmış ve bu farklılık Türkiye sendikal hareketindeki en önemli yarılmayı (DİSK'in kuruluşu) beraberinde getirmiştir.

27 Mayıs, 1961 Anayasası ve İşçi Hareketi

27 Mayıs Darbesi sonrası dönem toplumun geniş kesimleri için olduğu gibi işçiler ve sendikalar açısından da bir arayış ve canlanma dönemi oldu. 1950 sonlarına

⁴ 1950'lerde sendikaların miting girişimleri için bakınız M. Hakan Koçak (2009).

doğru artık giderek otoriter bir hal almış olan Demokrat Parti (DP) iktidarında hayal kırıklığına uğramış sendikal hareket yeni anayasanın sosyal haklar açısından geliştirilmesi ve işçi sınıfının siyasi temsilinin güçlendirilmesi gibi başlıklarda ağırlığını koymaya başladı. Sosyal hakların toplum gündeminde daha çok yer tutmaya başladığı, sosyal adalet kavramının yaygınlık kazandığı bir düşünsel iklimde işçiler ve sendikacılar daha sorgulayıcı ve daha cesur bir kimlik edinmeye başlamışlardı. Seçim mitinglerinin ve çeşitli hak arayışları için sokak eylemlerinin gerçekleştiği bir ortamda işçiler de uzun yıllardır kendilerine kapatılan ya da unutturulan sokaklarla yeniden buluşmak için adımlar atmaya başladılar. Ekonomik durgunluğun da yaşandığı bu evrede işçiler bir yandan gerçek ücretlerini korumak, bir yandan da başlıca çalışma haklarını elde etmek arzusundaydılar. Darbe, siyasi çekişmeler, yeni anayasa hazırlıkları ve oylaması, genel seçimler gibi genel gündemlerin ağırlığı altında kendi taleplerini duyuramadıklarını düşünüyorlar ve bunu ancak kendi örgütlü güçlerini ortaya koyarak yapabileceklerini görüyorlardı. Saraçhane'ye akan uzun tarihsel birikimin genel özellikleri bu şekilde özetlemek mümkün. Şimdi Saraçhane'nin hemen öncesinde umumi manzaraya daha yakından bakmakta yarar var.

Saraçhane mitingi 27 Mayıs sonrasında oluşan siyasal ve sendikal atmosfer içinde gerçekleşti. 1960'ların en önemli siyasal gelişmesi olan 27 Mayıs Darbesi, emek hareketi açısından da dolaysız sonuçlar üretti. 27 Mayıs'ın ardından oluşturulan hükümetin programında "*Adil ve insanî çalışma şartları[nın], hür ve bağımsız sendikacılık[m], bütün icaplarıyla ve demokratik bir düzene uygun, kolektif müzakere sistemi[nin tesisi]*" başlıca konular olarak vurgulanıyordu. 27 Mayıs, gönüllü veya zoraki, ama yine de sendikal hareketin tamamının desteğini aldı. Darbeciler de sendikaların desteğini almaya özel önem verdi. 27 Mayıs'tan sadece dört gün sonra Bakanlar Kurulu'nun Türk-İş'in Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) üyeliğine izin vermesi bu desteğin simgesel bir örneğidir. Sendikaların Kurucu Meclis'te altı temsilci ile yer alması ve Cemal Gürsel'in atadığı 15 kontenjan senatörü arasında Türk-İş İcra Kurulu üyesi Ömer Ergün'e de yer vermesi, 27 Mayısçıların sendikacıların da gönlünü kazanmaya çalışan diğer adımları olarak görülebilir (Çelik, 2010).

Öte yandan Anayasa ile sendikal hakların güvence altına alınması 27 Mayıs'ın dolaysız sonuçlarından biri olmuştur. 1961 Anayasası, Türkiye'de sosyal politika ve çalışma ilişkileri açısından köklü bir yönelim değişikliğidir. 1961 Anayasası, 1924 Anayasası'nın klasik liberal özgürlükler sistematığı ile yetinmeyip, ekonomik ve sosyal haklara da geniş yer verdi. Anayasanın 2. maddesi, devletin nitelikleri arasında *sosyal hukuk devleti* ilkesini de saydı. Anayasa'yı hazırlayan Kurucu Meclis, çeşitli toplumsal kesimlerin temsiline de olanak vermekteydi. Türk-İş'in geniş bir katılımı seçtiği altı temsilci de Kurucu Meclis'te yer almıştı. Dönemin Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, bu temsilcilerin ICFTU kanalıyla diğer ülke anayasalarında sendikal haklarla ilgili düzenlemeleri araştırarak Anayasa çalışmalarına katkıda bulunduğunu belirtir. Bu yıllarda işveren örgütlerinin henüz

ciddi bir varlık gösteremediği de biliniyor (Çelik, 2010).

1961 Anayasası, 46. maddesi ile ayrımsız bütün çalışanlara (memurlar dâhil) sendikalaşma hakkı tanıyor ve Türkiye’de sendika hakkına ilk kez açık bir anayasal güvence getiriyordu. 46. madde “*Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın, sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyeliğinden ayrılma hakkına sahiptirler*” hükmüne yer veriyordu. 1961 Anayasası’nın 47. maddesi toplu sözleşme ve grev hakkını güvence altına alıyordu: “*İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler.*” Grev hakkına açıkça yer verilen anayasada lokavt anayasal bir düzenleme olarak yer almamış, madde metninde sadece “...*işverenlerin hakları*” ifadesi ile yetinilmişti. Grev hakkının Anayasal statü kazanması işçi hakları açısından radikal bir adımdı.

Grev hakkı sendikacılar ile 27 Mayısçılar arasında önemli bir köprü oldu. Grev hakkının Millî Birlik Komitesi ve “*inkılap hükümeti*” zamanında verilemeyeceği, bu kanunun seçimle işbaşına gelecek hükümetlere bırakılacağı söylentileri sendikacıları ve işçileri endişeye düşürdü ve ümitsizliğe sevk etti. 27 Mayıs sendikacılar arasında özellikle grev hakkı açısından “*yüzyılda bir defa ele geçen fırsat*” olarak değerlendirildi. Sendikacılar, CHP ve DP dönemlerinin deneyiminin de etkisiyle grev hakkının politikacılar tarafından değil askerler tarafından tanınmasını istiyordu. 27 Mayısçılarla iyi ilişkileri olan sendikacılar, askerleri siyasetçilerden daha kolay etkileyebileceklerini düşünmüş olmalı. Nitekim daha sonra yaşananlar sendikacıların öngörüsünü haklı çıkardı. Anayasa ile güvence altına alınan sendikal haklara ilişkin kanunlar, iki yıl gecikmeyle (Temmuz 1963) ve sınırlandırılarak çıkarılabildi (Çelik, 2010). Saraçhane mitingi de sendikal yasaların geciktirilmeden ve sulandırılmadan çıkarılması için düzenlenmişti.

Sendikacıların, 27 Mayısçılarla ve ordu ile ilişkilerin bir boyutu pragmatizme dayalı iken bir o kadar güçlü eğilim de derin kökleri olan vesayetçi gelenektir. 27 Mayıs Darbesi, sendikacılık açısından pragmatik ve trajik yönleri olan öğretici bir deneyimdir. 27 Mayıs sonrasında pek çok DP’li sendikacı ve işçi suçlandı, tutuklandı, sürüldü ve işten atıldı. 1947 sonrasında daima bir güce yaslanma ihtiyacı hisseden sendikacılar, 27 Mayıs’ın silahlı gücü ve siyasal etkisi karşısında da benzer bir davranış gösterdiler. Bağımsız bir sınıf geleneğinin gelişmemiş olması ve kamu kesimi sendikacılığı deneyimi, 27 Mayıs karşısında sendikacıların geliştirdikleri tutumda da belirleyici oldu. Muhafif sendikacılar 27 Mayıs’tan yararlanarak karşıtlarını tasfiye etmeye çalışırken, DP’li sendikacılar da kısa bir süre önceki davranışlarının aksine DP iktidarını eleştiren ve 27 Mayıs’ı öven bir tutum içine girdiler. 27 Mayıs’ın ardından DP’ye yakın İİSB ve Türk-İş yönetimleri değiştirildi; muhafif veya CHP eğilimli sendikacılar yönetimlere seçilirken, DP’li Türk-İş Başkanı Nuri Beşer ihraç edildi. Türk-İş başkanlığı ve genel sekreterliğine uzun yıllar bu görevlerde kalacak olan “mutedil” sendikacılar, Seyfi Demirsoy ve Halil Tunç seçildi. Saraçhane mitingi, 27 Mayıs’ın sendikal hareket üzerinde yarattığı kuşatmanın ve basıncın zayıflaması yönünde bir önemli bir adım olarak da okunabilir.

İşçi Sınıfının Nicel ve Nitel Varlığı

Saraçhane mitingi nicel varlığı giderek artan ücretlilerin ve özellikle de sanayi işçisinin tarih sahnesine çıkışıdır. 1950'lerden başlayarak sosyal-sınıfsal yapıda ve istihdamın sektörel dağılımında yavaş ancak istikrarlı biçimde devam eden bir dönüşüm, kayda değer bir sanayileşme, işçileşme ve kentleşme yaşandı. Bu süreç 1960'larda hızlandı. İstihdamda tarımın payı azalırken sanayi ve hizmetler sektörünün payında belirgin bir artış gerçekleşti. Özel olarak imalât sanayinin payı ise daha hızlı arttı. Sanayi ve hizmetler sektörünün payının giderek artması istihdamın sınıfsal dağılımını da değiştirdi, ücretlilerin ve işçilerin sayısı belirgin biçimde yükseldi. 1960'ların başında işçiler gerek nicel, gerekse nitel açıdan yeni bir sosyal sınıf olarak öne çıktı. 1950'lerin ortasında 1,6 milyon olan toplam ücretli sayısı 1960'ta 2.4 milyona, 1965'te ise 3 milyona; ücretlilerin istihdam içindeki payı ise 1955'te yüzde 13 iken 1960'da yüzde 19'a, 1965'te ise yüzde 22'ye yükseldi. 1950'lerden başlayarak sigortalı işçi sayısında da önemli bir artış yaşandı. 1951 yılında 380 bin civarında olan sigortalı işçi sayısı, 1963'te 710 bine ulaştı. 1950'de 375 bine yaklaşan İş Kanunu'na tabi işçi sayısı 1963 yılında 975 bine ulaştı. Özel sektör imalât sanayinde ücretli artış hızı daha yüksektir. Sigortalı çalışanların ve imalât sanayinde ücretli çalışanların sayısındaki artış ile imalât sanayinde özel sektörün payının büyümesi emek hareketinin dinamizmini artırdı (Makal 2012; Çelik 2012).

İşçi sınıfının bu nicel büyümesine paralel olarak nitel varlığında ve örgütlenmesinde de önemli gelişmeler yaşandı 1948 yılında 52 bin olan sendikali işçi sayısı, 1954'te 180 bine, 1960'da 282 bine, 1963'te 295 bine ulaştı. Sendikali işçilerin İş Kanunu'na tabi işçilere oranında da önemli bir artış yaşandı. 1948'te yüzde 16 olan sendikalaşma oranı, 1954'te yüzde 31'e, 1960'da yüzde 34'e ulaştı. Benzer bir dinamizm sendika sayısı açısından da yaşandı. 1948 yılında 73 olan sendika sayısı 1960'da 432'ye, 1948'de sadece bir olan birlik ve federasyon sayısı 1960'da 27'ye ulaştı (Makal, 2012). 1948 yılında kurulan ve Saraçhane mitinginin örgütleyicisi olan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği (İİSB) bu birliklerin en dinamik ve örgütsel kapasitesi en güçlü olanıydı (Koçak, 2014). Saraçhane'ye giderken işçi sınıfı gerek nicel gerekse nitel açısından önemli mesafe kat etmişti.

İşçi Hakları Nasıl Sağlandı?

Saraçhane mitingi Türkiye'de 1960 sonrasında işçi haklarının nasıl sağlandığı tartışmasında kilit öne sahiptir. Saraçhane mitingini anlamak Türkiye'de işçi haklarının, sendikal hakların nasıl sağlandığı tartışmasında yol gösterici olacaktır. Bilindiği gibi, özellikle 1960 sonrasında sendikal hak ve özgürlüklerin nasıl sağlandığı, bu gelişmenin hangi dinamiklerin ürünü olduğu konusunda ciddi görüş ayrılıkları ve tartışmalar söz konusudur. İşçi haklarının işçilerin ve sendikaların mücadelesi olmaksızın, yukarıdan, yani asker-bürokrat-aydınlardan oluşan yönetici elit tarafından verildiği şeklinde özetlenebilecek değerlendirmeler, sosyal politika ve

çalışma ilişkileri yazınında geniş bir yer tutar. Daha sınırlı olmakla birlikte, sendikal hakların doğrudan işçilerin mücadelesiyle kazanıldığı yönünde yaklaşımlar da söz konusudur.

İşçi haklarının devlet tarafından bahşedildiğine yönelik yaklaşımın en önemli savunucusu, sendikal kanunların çıkarıldığı dönemde Çalışma Bakanı olan Bülent Ecevit'tir. Ecevit 274 ve 275 sayılı kanunların Meclis görüşmeleri sırasında yaptığı bir konuşmada, işçilerin mücadele etmesine gerek kalmaksızın işçi haklarının tanındığını ileri sürmüştü: *"İleri Batı demokrasilerinin hemen hepsinde bu kanunla Türk işçisine tanımak üzere olduğumuz haklar ancak uzun ve kanlı mücadeleler sonunda elde edilebilmiştir."* Ecevit, 1960 sonrasında hakların işçilere bahşedildiği, eğer böyle olmasaydı işçilerin bu hakları kendi girişim ve mücadeleleriyle elde etmelerinin olanaksız olduğu görüşünü savunur (1973). İşçi haklarının yukarıdan verildiği görüşü akademik alanda da geniş bir kabul görmektedir. Toker Dereli, 1961 Anayasası'nda sendikal haklarla ilgili çağdaş ve ilerici düzenlemeleri büyük ölçüde aydınlar ve bürokrasi arasındaki koalisyonun etkisine bağlar (1975). Gülten Kutal ise daha net vurgularla 1961 Anayasası'nı doğuran süreçte sendikaların hiçbir rolü olmadığını belirtir. Kutal'a göre, *"Senelerden beri sınıf bilincinden yoksun bırakılmış, hakları aşırı derecede kısıtlanmış, siyasî baskılarla yozlaştırılmış bir sendikacılıktan başka hareketler beklemeğe herhalde imkân bulunmamakta idi."* Kutal, esasen sanayileşmenin yetersiz olduğu bir ülkede, çeşitli engellerle karşılaşan bir sendikacılığın güç kazanmasının ve hürriyet mücadelesine katılmasının imkânsız olduğunu savunur (1977). Çağlar Keyder de 1960 ve sonrasında sağlanan işçi haklarını, yeni birikim modelinin ihtiyaçları, diğer bir ifadeyle iktisadî yapının ve politikaların sonucu olarak yorumlamakta ve işçilere bu hakların sağlanmasında kayda değer bir rol atfetmemektedir (2004): *"1960 geçişi sırasında ve bunun ertesinde, örgütlü işçiler, ücret artış talepleri yoluyla ya da siyasî bir güç olarak aktif değillerdi. Sağlanan sendikalaşma, toplu sözleşme ve grev hakkı ve sosyal güvenlik alanının genişlemesi, yeni birikim modelinin ihtiyaçları nyanınca işçilere verilmişti."*

Bu yaklaşımların tam tersine, işçi haklarının işçilerin kendi mücadeleleri ile kazanıldığı yönünde görüşler de sendikal yazında görülmektedir. DİSK bu görüşü savunmaktadır (1977): *"İşçilerin Anayasa'da ve öbür yasalarda yer alan hakları, lütuף olarak yukarıdan verilmemiştir. Bu hakların her biri, işçi sınıfımızın tarihten bugüne gelen mücadelesiyle, sermayeden ve onun siyasal iktidarından koparılmıştır."* Bir yanda işçi sınıfının hiçbir rolü olmadığına ilişkin yaklaşımlar, diğer yanda ise işçi haklarının sermayeden koparıldığına ilişkin analizlerin varlığı şaşırtıcıdır. Her iki yaklaşımda da çubuğun aşırı büküldüğünü söylemek mümkün.

Bu süreci daha karmaşık, daha farklı dinamiklerin bir arada değerlendirdiği bir yaklaşımla ele alan ve *"İşçi hakları verildi mi, alındı mı?"* sorusunu yanlış bulan üçüncü bir görüşten de söz etmek mümkündür. Yıldırım Koç, sendikal hakların verildiği mi yoksa alındığı mı ilgili tartışmada ihtiyatlı bir tutum takınmakta ve hakların kazanılması sürecinde işçilerin mücadelesinden, iktisadî koşullara, siyasal iktidarın durumundan, uluslararası etkenlere kadar bir dizi unsura dikkat

çekmektedir (Koç, 1987a ve 1987b). Yüksel Akkaya “*Toplu pazarlık ve grev bakımından yoksun bir sendikal oluşumu bile önemseyen, bu örgütlere tutunmaya çalışan işçi sınıfı tüm eksik ve zaaflarına rağmen bir sonraki dönem için bir deneyim biriktirmiş görünmektedir*” değerlendirmesiyle 1940 ve 50’li yılların birikiminin önemini vurgulamaktadır (2002).

Kanımızca, 1960’ların sendikal hak kazanımları birden çok faktörün etkisi altında şekillenmiştir. 1950’leri “*sınıf oluşumun kritik bir uğrağı*” ve “*sessiz oluşum yılları*” olarak ele almak ve “*kendi karmaşık dinamikleri içinde işçi sınıfının -sonraki dönemlerde de izlerine rastlanacak- karakteristik bazı özelliklerinin ve işçi hareketinin birçok arayış ve zaaflarının belirginleştiğı bir oluşum dönemi olarak incelemek*” (Koçak, 2008) önemlidir. Bir yandan işçi sınıfının mücadele birikimi ve işçi sınıfının nicel olarak büyümesi, öte yandan 27 Mayıs yönetimi ile kurulan ittifaklar ve dönemin iktisat politikaları sendikal hakların kazanılmasında rol oynadı. 1946-1960 döneminde işçiler, kendi aralarında ve işverenlerine karşı bir çıkar özdeşliği hissetmeye başladılar. 1940 ve 1950’lerin birikiminin 1960’ların sendikal kazanımlarına, işçi sınıfının ayağa kalmasına ve siyasallaşmasına, toplumsal etkisinin artmasına ciddi bir zemin hazırladığını söylemek mümkün. Yoksa birdenbire on binlerce işçinin grev talebiyle sokağa dökülmesi, Saraçhane Mitingi anlaşılır olmayacaktır.

İşçi Sınıfının Siyasallaşması: Türkiye İşçi Partisi

Saraçhane bir İİSB mitingidir ancak aynı zamanda Türkiye İşçi Partili (TİP) sendikacıların etkin rol oynadığı bir mitingdir. Gerek miting hazırlıkları ve gerekse miting sırasında TİP’li sendikacılar başrolde. Saraçhane dolaylı olarak TİP’in de en önemli eylemi olarak okunabilir. 1960 sonrasında işçi sınıfının siyasallaşmasının ilk somut sonucu TİP’dir. TİP, gerek emek hareketi gerekse sol açısından uzun dönemli etkileri olan son derece özgün bir deneyimdir. Özellikle kuruluş süreci TİP’in ayırt edici yanıdır. TİP’i tıpkı Saraçhane Mitingi gibi bir anda ortaya çıkmış bir oluşum olarak değerlendirmek yanlış olur. Tersine, TİP uzun bir enerji birikiminin sonucudur. TİP, bütün bu birikim, arayış ve tartışmaların ürünü olarak doğan bir parti olarak ele alınmalıdır. TİP, işçi sınıfının nicel ve nitel gelişiminin ulaştığı aşamada kendini hissettiren bir ihtiyacın ürünü ve Türkiye işçi sınıfının tarih sahnesine çıkış hamlelerinin en önemlilerinden biri olarak görülebilir.

13 Şubat 1961 tarihinde kurulan TİP’in tümü sendikacı olan 12 kurucusu şunlardı: Kemal Türkler (Türkiye Maden-İş Sendikası Genel Başkanı), Avni Erakalın (İİSB Genel Başkanı), Şaban Yıldız (İİSB Genel Sekreteri), İbrahim Güzelce (İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası Genel Sekreteri), Ahmet Muşlu (Türkiye Çikolata Sanayi İşçileri Sendikası Genel Başkanı), Rıza Kuas (Lastik-İş Sendikası Genel Başkanı), Kemal Nebioğlu (Türkiye Otel ve Gıda İşçileri Sendikası Genel Sekreteri), Hüseyin Uslubaş (İstanbul Yaprak Tütün İşçileri Sendikası Başkanı), Saffet Göksüzöğlü (İlaç ve Kimya İşçileri Sendikası Başkanı), Salih Özkarabay (İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası Başkanı), İbrahim Denizcier

(Müskirat Federasyonu Başkanı), Adnan Arkin (İİSB İcra Kurulu Muhasip Üyesi). Türk-İş'in desteğini alamadan kurulan TİP, adeta bir İİSB partisi olarak ortaya çıkmıştı. TİP kurucularından 8'i (Denizcier, Erakalın, Yıldız, Kuas, Göksüzoglu, Uslubaş, Arkin ve Özkarabay) İİSB'nin Eylül 1960 kongresinde DP'lileri devirip yönetime seçilmişlerdi (Çelik, 2010). TİP kurucularının pek çoğu Saraçhane mitinginde aktif rol oynadı.

TİP'in tüm kurucularının sendikacı olması onun en özgün yanı olarak ön plana çıkıyor. Parti kurucuları TİP'in "...*ezilen işçi sınıfının haklarını korumak için*" ortaya çıktığını ifade ediyordu. Aybar, TİP kurucularının sınıf vurgusunu çok önemsiyordu: "*Sınıf sözcüğünün bozgunculuk sayıldığı, yasak olduğu Türkiye'de, 12 emekçi çıkıyor ve biz işçi sınıfının partisini kurduk diyordu.*" Aybar'ın değerlendirmesinde dikkat çeken bir başka husus ise TİP'i daha kuruluşunda kendisini *işçi sınıfının partisi* olarak tanımlamasıdır (Çelik, 2010).

İİSB'li sendikacılar tarafından kurulan TİP zayıf, etkisiz ve zor bir başlangıç yapmıştı. Artun Ünsal TİP'in kuruluşundan sonraki bir yıllık dönemi *yalmız sendikacılar* dönemi olarak adlandırmaktadır. Öte yandan TİP, Türk-İş'ten de istediği desteği alamamış, CHP'liler ve *Yön* grubu tarafından gereksiz görülmüş, hatta görmezden gelinmişti. TİP'in gerekli örgütlenmeyi tamamlayıp 1961 seçimlerine girememesi ve Genel Başkan Erakalın'ın başkanlıktan ayrılıp Yeni Türkiye Partisi'nden bağımsız aday olması ve seçilememesi, TİP'in ilk yılında karşılaştığı güçlüklerdi. TİP'in kuruluşunun ilk yılında kayda değer bir etkinlik gösteremedi; bu açıdan, 1961 sonu itibariyle TİP'in faaliyetinin durmuş olduğunu söylemek mümkün. 1962'de Aybar'ın genel başkan olarak partiye davet edilmesi ve diğer sosyalist aydınların partiye katılması ve Saraçhane mitinginin verdiği moral TİP'i canlandırdı. Bu canlanmayla TİP 1965 seçimlerinde 15 milletvekiliyle parlamentoya girdi.

1962 Türkiye Çalışanlar Partisi (TÇP) girişimi, TİP'in ardından sendikacıların ikinci önemli siyasallaşma ve partileşme deneyimidir. TÇP kurulamamış olsa da, TİP'ten yaklaşık bir yıl sonra gündeme gelen yeni bir işçi partisi kurma girişimi olarak sendikal hareketin siyasallaşma eğilimini ve ihtiyacını göstermesi açısından kayda değerdir. TÇP girişimi, 1961 seçimlerinin yapıldığı ancak siyasal istikrarın henüz sağlanamadığı; ordu vesayetinin ve darbe girişimlerinin devam ettiği, sendikal ve sosyal eylemlilikte Saraçhane Mitingi ile önemli bir dönüm noktası yaşandığı, *Yön* dergisi ve bildirisi ile sol-Kemalist aydınların CHP ile aralarına mesafe koydukları bir sosyal ve siyasal tabloda gündeme geldi. Bu tablo içinde 1961 seçimlerinde sendikacı-işçi kökenli sadece iki milletvekilinin seçilebilmiş olmasının sendikacılar da yarattığı hayal kırıklığı da ayrı bir öneme sahiptir. Öte yandan Şubat 1961'de kurulan TİP'in seçimlere girememiş olması ve ciddi bir varlık gösterememesi de bir başka parti arayışını güçlendiren etkenler arasında sayılabilir. TİP daha çok İİSB'li sendikacıların ağırlıkta olduğu İstanbul eksenli bir parti görünümünde iken, TÇP girişimi ise Türk-İş ve Ankara eksenli bir girişimdir (Çelik, 2010). Saraçhane Mitingi TİP ile TÇP girişimim tam ortasında yaşanan bir yükseliş dalgasıdır.

1960-1963 Dönemi: Türkiye Sokakları İşçi Eylemleri ile Yeniden Tanışıyor

27 Mayıs sonrasında işçi eylemlerinde belirgin bir yükseliş ve siyasallaşma yaşandı. 27 Mayıs sonrasında sendikacılar arasında ortaya çıkan gerilim ve DP'li sendikacılara yönelik dışlayıcı tutum özellikle 1960 Türk-İş Genel Kurulu sonrasında yumuşamaya başladı. Bir Britanya diplomatik misyon raporunda 27 Mayıs'tan bir süre sonra sendikacılar arasında geçmişin politik farklılıklarının yavaş yavaş unutulduğu ve artan bir biçimde işçi haklarını savunmak için ortak eylem üstlenme ve daha iyi çalışma ve sosyal koşullar için mücadele eğilimi görüldüğü vurgulanmaktadır (TNA LAB, 1961). Bu gelişmeyi ortak çıkarları seziş olarak da okumak mümkündür.

27 Mayıs'tan kısa bir süre sonra işçi eylemlerinde ciddi bir sıçrama yaşandı. Kelimenin tam anlamıyla Türkiye işçi sınıfı tarih sahnesine çıkıyordu. Bu eylemler düşük ücretlerden, kötü çalışma koşullarına, grev yasasının çıkarılmasına, kamu işletmelerinin yöneticilerinin despot tavırlarına gösterilen tepkiye kadar geniş bir yelpazeyi kapsıyordu. Beş bin Sümerbank işçisinin yalınayak yürüyüşü (25 Kasım 1961), Saraçhane Mitingi (31 Aralık 1961), 5 bine yakın işsizın Ulus meydanından TBMM'ye yürüyüşü ve polisle çatışmaları (3 Mayıs 1962), Yapı-İş Sendikasının Zonguldak Ereğlisi'ndeki düzenlediği miting ve işten atmalara karşı protestolar (12-13 Ağustos 1962) ve Kavel grevi (Ocak 1963) 1961-1963 döneminde yaşanan belli başlı işçi hareketleridir. Kurthan Fişek tarafından yapılan bir çalışmaya göre 1961-63 döneminde (274 ve 275 Sayılı Yasalar Öncesi) 10 grev, 6 oturma grevi, 7 sakal grevi, 12 sessiz yürüyüş, 5 miting ve gösteri gerçekleştirilmiştir (1969). Kuşkusuz bu işçi eylemlerinin en çok iz bırakanı ve işçi hareketi tarihi açısından bir dönüm noktası oluşturana Saraçhane Mitingidir.

Dahası bu dönemde sendikaların genel işçi eylemleri konusunda da oldukça cesur oldukları görülmektedir. Örneğin Meclis Karma Komisyonunda Grev ve Toplu Sözleşme Kanun Tasarısında yapılan değişiklikler üzerine İstanbul'un belli başlı 10 sendikasının yetkili temsilcileri toplanıp ve ortak bildiri yayınlayarak genel greve hazır olduklarını bildiriyordu. Bildiride "*Talebimiz Anayasanın rubuna gerçekten uygun Grev ve Toplu Sözleşme Kanunu'nun çıkarılmasıdır. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'ndan Türk İşçisini en kısa zamanda belirli bir gün için bu konuda protesto grevine davetini talep etmekteyiz*" denmekteydi. Bildiriyi yayınlayan sendikalar arasında Maden-İş, Lastik-İş, Liman-Dok Sendikası, Gemi Adamları Sendikası, Tekstil ve Örme İşçileri sendikası da bulunmaktaydı (Maden-İş, 21 Ocak 1963).

Miting Kararlılığı

1961 yılının başlarında, uzun süredir kamuoyunun gündemine taşıdıkları zam taleplerini, tasarruf bonolarının işçilere getirdiği yükü ve grev hakkının anayasal güvence altına alınması isteklerini görüşen İİSB ve Türk-İş yöneticileri

gerçekleştirdikleri toplantı sonrası bir miting yapmak istediklerini kamuoyuna duyurdular (Son Posta, 13 Mart 1961). Bundan kısa bir süre sonra, 25 Mart'ta İİSB tarafından Kurucu Mecliste bulunan işçi temsilcilerinin katıldığı bir toplantı düzenlendi (Akşam, 26 Mart 1961). Toplantıya İstanbul Valisi Refik Tulga da katıldı. Miting talebinin yine gündeme getirildiği bu toplantıda Birlik başkanı Avni Erakalın Anayasada [gündemde olan anayasa tasarısı kast edilmektedir] sosyal haklara ilişkin düzenlemelerin gelecek iktidarların suistimaline açık biçimde yapıldığını belirtti (Petrol-İş, Nisan 1961). Erakalın konuşmasında özellikle grev ve toplu sözleşme özgürlüklerinin kısıntıya uğramadan anayasal güvence altına alınması gerekliliğini vurguladı. Ardından söz alan sendikacı Mustafa Şahin 14 yıldır "*sibirbaz değneği gibi oyalandıklarını*", artık oyalanmak istemediklerini söyledi ve Temsilciler Meclisi'nde bulunan sendikacıları da eleştirdi. Öte yandan memurlarla işçiler arasında yapılan ayrımcılığı, onlara verilen zamlardan işçilerin yararlanamamasını da gündeme getirdi. "*Haklarımızı bugün tabakkak ettiremezsek bir daha asla ettiremeyiz, Allah rızası için söylüyorum idareciliği bırakıp iş yapalım*" şeklindeki serzenişi alkışlarla karşılandı. Ardından söz alan Basın Teknisyenleri Sendikası başkanı İbrahim Güzelce ise politik durumu değerlendirdi. Ona göre "*27 Mayıs İhtilalinde işçiler vasatı hazırlamış, gençlik yüzeye çıkarmış, ordu da tamamlamıştı*". Verilen mücadelelerin hak ve özgürlükler için olduğunu belirten Güzelce miting kararının yerine getirilmesinin gerektiğini vurguladı. Miting yapmanın meşru bir hak olduğunu ve bu konuda Temsilciler Meclisi'ndeki sendika temsilcilerinin de destek olması gerektiğini söyledi. Diğer bir konuşmacı, Maden-İş başkanı Kemal Türkler de Temsilciler Meclisi'nde bulunan sendikacılara yüklendi. Onları "*kendilerini uyutmakla*" eleştirdi ve hepsini protesto etti. Toplantıya katılan tüm sendikacıların üzerinde durdukları konulardan birisi de uzun süredir beklenen zamlardı.

Konuşmaların ardından daha önce alınmış olan miting kararı bir kez daha oya sunuldu ve katılımcıların tümünün olumlu oyuyla teyit edilmiş oldu. Gerekli organizasyon için Birlik Yönetim Kuruluna yetki verildi. Toplantıda son sözü alan Vali Tulga kendisinin yasama yetkisine sahip bulunmadığını belirterek, davalarını miting yoluyla değil, işçilerin ve sendikacıların kendi aralarında halletmelerinin daha doğru olacağını ifade etti (Son Havadis, 26 Mart 1961).

1961 seçimlerini izleyen haftalarda İzmir'de başlayan ve diğer kentlere de yayılan işçi eylemleri işçi hareketinin merkezi durumundaki İstanbul'un sendikal çevrelerini de hareketlendirmiş, eylem yapma yönündeki istek ve beklentilerini yükseltmişti. Sendikacıların gözleri bir yandan da hükümetin yeni programındaydı. İİSB başkanı Avni Erakalın Kasım ayının son günlerinde verdiği beyanatta "*İİSB olarak Ankara, İzmir ve bazı illerde işçilerin gösterdiği medeni cesareti halen şehrimizde Örfi İdarenin bulunması dolayısıyla yapamamaktayız*" (Son Posta, 29 Kasım 1961) demekte ve hükümetin yeni programına göre hareket edeceklerini belirtmekteydi.

27 Kasım 1961'de CHP-AP koalisyon hükümetinin programı açıklandı. Programda öncelikle beklenen toplu sözleşme ve grev hakkına ilişkin ifadeler şöyleydi: "*İşçilerin iktisâdi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla*

kullanacakları toplu sözleşme ve grev hakkını düzenleyici kanunlar Yüksek Meclise sunulacaktır". Ancak beklenen bu değildi. Uzun yıllardır beklemiş ve yeni anayasa ile büyük beklenti içine girmiş sendikacılar net bir takvim ve kesin ifadeler istiyordu. Programdaki ifadeyi "yuvarlak" buldular ve tepki gösterdiler. Hemen birkaç gün sonra, 30 Kasım 1961'de Örfi İdare (Sıkıyönetim) kaldırıldı. Ertesi gün, 1 Aralık 1961 tarihinde, toplanan İİSB İdare Kurulu gece geç saatlere kadar süren oturumunun sonunda aldığı kararı kamuoyuna duyurdu:

“Hükümet programında en mühim işçi konusu olan grev ve kolektif akid haklarının tahditsiz [sınırsız] ve kısa zamanda kanunlaşacağına dair kesin bir ifade bulunmadığını dikkate alarak yeni hükümetin çalışmalarına sosyal yönden ışık tutmak maksadıyla 31 Aralık Pazar günü Taksim’de bir açık hava mitingi yapmaya karar vermiş bulunuyoruz” (Vatan, 3 Aralık 1961).

Mitingin ortaya çıkışında sendikaların tabanlarından yükselen baskının da etkisi vardı. Uzun yıllardır temel hakları engellenmiş olan işçiler ortaya çıkan görece özgürlük ortamından ve artan gösterilerden etkilenerek görkemli bir gösteri yapılması fikrini desteklemekteydiler. *Yön* dergisinde yer alan bir değerlendirmede yeni Anayasaya güven duyan işçi liderlerinin işçilerce sıkıştırıldıkları; 1946'dan beri aldatıldıklarını düşünen işçilerin yeni Anayasada yer alan hakların da henüz yaşama geçmemiş olmasından dolayı beklenti içinde oldukları belirtilmekteydi (Yön, 27 Aralık 1961).

İşçilerin de haklarını kazanılabilmesi için güçlü olduklarını göstermeleri ve kamuoyu desteğini kazanması gerekiyordu. Nitekim öğrenciler ve halk, yoğunlaştığı gözlenen gösterilerle bu yolu kullanarak kamuoyu yaratmayı başarıyorlardı.⁵ Sendikacılar açısından böyle geniş çaplı bir gösterinin ayrı bir önemi vardı. *Yön*'e göre böyle bir miting işçi kütlelerinde dayanışma fikrinin gelişmesini ve müşterek hareket zaruretinin anlaşılmasını göstermesi bakımından önemliydi. Ortaya konan taleplerin dar bir sendikacı kesiminin değil, geniş işçi kesimlerinin talepleri olduğu gösterilebilmeliydi. Türk-İş Genel Başkanı Demirsoy da aynı dergide yer alan beyanatında bunu açıklıkla vurguluyordu (Yön, 27 Aralık 1961). Demirsoy'a göre miting daha önce bazı çevrelerde görülen “işçi grev istemiyor, başlarında bulunan birkaç sendikacı istiyor” şeklindeki iddiaların ne kadar çürük olduğunu da gösterecekti.

Öte yandan mitingin o sıralardaki politik konjonktür ile de bağlantılı olarak ortaya çıktığını unutmamak gerekir. Mitingten kısa süre önce Petrol-İş Dergisinde yayınlanan imzasız bir yazıda (muhtemelen Kemal Sülker tarafından kaleme alınmıştı) 27 Mayıs sonrasının özgürlük ortamının işçilerin de hak mücadelesini canlandırdığı vurgulanırken, yeni oluşan meclisteki demokrasi bilinci ve arzusunun yetersizliğinin de altı çiziliyordu (Petrol-İş, 15 Aralık 1961). Diğer taraftan genç Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in yaklaşımı olumlu bulunmakta; ancak mensubu

⁵ Örneğin tam da o günlerde üniversiteye giremeyen öğrencilerin İstanbul'da yaptıkları gösteriler medyada geniş yer buluyordu.

bulunduğu koalisyon hükümetinin sermaye yanlısı karakterine dikkat çekilerek mitingün bir anlamda da Ecevit'i destekleme işlevi göreceği saptaması yapılmaktaydı. Grev ve toplu sözleşme haklarının Anayasada yer aldığı ve artık yasalaşacakları da bilindiği halde böyle bir harekete neden olan etkenler şöyle sıralanıyordu: İşverenlerin henüz yeni haklar tam olarak uygulamaya geçmeden sendikacıları işten çıkartma, sarı sendikalar kurma gibi hareketlere girişmesinden duyulan endişe; daha önce hazırlanmış yasa taslaklarına benzer biçimde yine çok sınırlandırılmış hakları içeren yasal düzenlemelerin yapılması; grev ve toplu sözleşme haklarının verilmesini bahane ederek işsizlik sigortası, işçi sigortalarının geliştirilmesi gibi bazı temel meselelerin unutturulması çabası.

Türk-İş Başkanı Demirsoy mitingün tarihsel ve güncel arka planına dikkat çeker (Yön, 27 Aralık 1961). Sendikacıların 15 yıldan beri her toplantıda siyaset adamlarına anlattıkları grev ve sözleşme hakkının verileceği hükümet programında yer alabilmiştir. Nitekim yeni anayasanın 47. Maddesi ile de güvence altına alınmış olan bu hakların kullanımını düzenleyen kanunların meclise sevk edilmesi gerekmektedir. Ancak geçici madde anayasaya göre çıkarılması gereken kanunlar için en geç iki yıllık bir süre sınırı koymuştur. Hükümet programında ilgili kanunların meclise sevk edilmesine dair kesin tarih belirtilmemiş olması bu sürenin sonuna kadar kullanılacağı endişesi yaratmaktadır. Öte yandan işveren çevrelerinde de ilgili kanunlar ne kadar geciktirilirse o kadar kardır düşüncesinin olduğu görülmektedir, hatta üstü kapalı tehditler yapılmaktadır. Bu bağlamda miting sürecin hızlandırılmasını sağlama hedefini taşımaktadır. Demirsoy'un sözleriyle: *"Muhitimiz sendikalarımız geçmiş devirde tatlı tatlı avutulmuşlardır. Filhakika bu seferki avutulma olsa olsa iki seneye inbisar edecektir"*.

Miting Yeri Tartışmaları: Taksim Fobisi

İİSB başkanı Avni Erakalın ve Genel Sekreter Cemil Sermiyasoglu imzasıyla sendikalara gönderilen bir yazıyla, 1 Aralık 1961 tarihinde toplanan İİSB İdare Heyeti'nin aldığı miting kararı resmi olarak bildirildi ve onbeş kişiden oluşacak miting tertip komitesi için belirlenen isimler sunuldu. Sendikaların uygun bulmaları halinde bu isimlerle komitede temsil edilmeleri talep edildi (İstanbul Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası, 1962).

Bir yandan hazırlıklar yürütülürken bir yandan sendikal camiada miting kararı ile ilgili tartışmalar da başladı. İİSB yönetimini oluşturan ve miting kararını alan ekibin ağırlıklı olarak yakın zamanda kurulan TİP'in kurucuları olması özellikle CHP'li sendikacılar arasında tedirginlik yarattı. Diğer taraftan yakın zamanda CHP'den istifa ederek yeni işçi partisi kurma hazırlığı içine girmiş olan Türk-İş başkanı Seyfi Demirsoy'un durumu da kuşku uyandırıyordu. Kuşkucular TİP'lilerin de yeni partilerinin de (sonradan adı Çalışanlar Partisi olarak belirlenecek olan girişim kast edilmektedir) mitingi kendi politik amaçları için kullanabileceğinden korkuyorlardı (Kim, 3 Ocak 1962). Tekstil ve Örme Sanayi İşçileri Sendikası

yönetiminde bulunan Bahir Ersoy ve arkadaşları mitingin TİP'lilerin gövde gösterisine dönüşmesinden, politik bir amaca hizmet etmesinden endişe duyanların başında geliyordu (Akis, 1 Ocak 1962). CHP'li sendikacılara göre mitingin öne çıkan talepleri zaten İnönü'nün yeni açıklanan hükümet programında mevcuttu. Öte yandan miting gerekçeleri arasında sayılan hükümete/meclise ışık tutma fikri de sorgulanıyor ve bunun bir mitingle olabileceği konusunda kuşklar öne sürülüyordu. Tekstil Sendikası yönetimi kuşklarını gidermek üzere oluşturdukları bir komiteyi İİSB yönetimine gönderdi. Yapılacak mitinge hazır ve taraftar olduklarını, ancak arkasında bir "bityeniği" olmasından duydukları endişeleri dile getirdiler. Mitingin TİP'in politik amaçlarıyla bir ilgisinin olup olmadığını sorguladılar. *Akis* dergisinde yer alan bilgiye göre Tekstil sendikasının yanı sıra Tekel İşçileri, Beykoz Deri-Kundura İşçileri, Demiryolu İşçileri sendikaları ve Maden-İş'ten oluşan bir grup sendika İİSB yönetimine yazılı olarak resmi başvuruda bulunarak mitingte yapılacak konuşmaların önceden yazılı olarak kendilerine iletilmesini talep ettiler. Hatta güvensizliklerini daha da öteye taşıyarak mitingte yapılacak konuşmaların kayda alınarak daha sonra yazılı halleriyle karşılaştırılmasını bile istediler.

9 Aralık günü toplanan 13 kişilik miting tertip komitesi aralarında iş bölümü yaparak komite başkanlığına İİSB başkanı Avni Erakalın'ı, ikinci başkanlığa Müskirat Federasyonu Genel Sekreteri İbrahim Denizcier'i, komite sekreterliğine de Petrol-İş başkanı Ziya Hepbir'i seçti. Komite toplantısında mitinge dair bir program hazırladı (Vatan, 11 Aralık 1961; Petrol-İş, 1 Aralık 1961). 16 Aralık'ta İİSB'de Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in de katıldığı bir toplantı yapıldı. Ecevit burada yaptığı konuşmada sendikacılara *"mitingün sebebi bizleri uyarmak, dert ve temennilerinizi açığa vurmaksa buna gerek yok"* diyerek mitingden vazgeçmelerini istedi (Akşam, 17 Aralık 1961). Bilinen sorunların 29 Aralık'ta yapılacak Çalışma Meclisi'nde karara bağlanacağını ifade etti.⁶

Ancak bu türden telkinlere rağmen mitingle ilgili çalışmalar devam etti. Miting Tertip Komitesi 20 Aralık günü mitingin resmi başvurusunu yapmak üzere Vilayete gitti, ancak Valinin bir toplantıda olması nedeniyle kendisiyle görüşemedi. Aynı gün gazetecilerin konu hakkında sorularını yanıtlayan Vali Refik Tulga,⁷ kendilerine henüz resmi başvuru olmadığını, durumu tetkik ettirdiğini, ancak kendisinin kişisel olarak bu tür davranışları uygun bulmadığını söylüyordu (Tercüman, 21.12.1961). Ona göre *"işçinin istediği her hak, memleket kudret ve ölçülerine göre teminat altına alınmıştır."* Ardından da şu veciz ifadeleri kullandı: *"Ayaklar yürüyeceği yerde başlar düşünmeli. Yürüyişle ne elde edilir. Çalışmak gerek. Şehrin trafiğini tukamakdan başka bir işe yaramıyor. Zaten şehirde iki köprü, iki yol var. Boş cadde bulup yürüsünler. Maksat yürüyiş yapmaksızın Çamlıca'ya, Yıldız'dan Levent'e doğru bir yürüyiş"*

⁶ Söz konusu Çalışma Meclisi için Ecevit'in o sırada verdiği anlaşılan bu tarih daha sonra değişmiş ve Ocak 1962'de yapılmıştır.

⁷ General Refik Tulga 27 Mayıs Darbesi sonrası İstanbul belediye başkanı ve valiliğine atanmıştır.

yapımlar”.

Valinin sözleri ve küçümseyici yaklaşımı sendikal çevrelerde büyük tepkiye neden oldu. Basın Teknisyenleri Sendikası bir bildiri yayınlayarak Valiyi protesto etti (Son Havadis, 22 Aralık 1961; Vatan, 22 Aralık 1961). Bildiride Valinin *"cemiyet psikolojisine, çalışan zümrelerin haleti rubiyesine ve alın teri döken insanların baklı meselelerine vakıf olmadığı"* söyleniyordu. Valinin bilmediği mevzularda bu kadar kati konuşmasının gülünç olduğu belirtiliyor ve Valiye bu küçümseyici sözleri iade ediliyordu. Ayrıca Vali ve onun gibi düşünenler hukuk ve sosyoloji profesörlerinin huzurunda tartışmaya davet ediliyorlardı. Bahir Ersoy ve Celal Beyaz gibi önde gelen sendikacılar da verdikleri gazetecilere beyanlarla mitingte kararlı olduklarını ortaya koydular (Vatan, 22 Aralık 1961). İşçiler miting yaptıkları takdirde İnönü'nün 1956'da İİSB merkezine yaptığı olaylı ziyarette şeref defterine yazdıklarını basıp mitingte dağıtacaklarını söylüyorlardı (Milliyet, 21 Aralık 1961). İnönü şöyle yazmıştı: *"Sendika azaları ve temsilcileri bizî nezaket ve asaletle ağırladılar. Çalışanlar meselelerini vukuf ile izah ettiler. Kendilerine faideli olmaya çalışacağını vaad ettim."*

21 Aralık günü mitingin resmi başvurusunu yapmak üzere vilayete gelen Tertip Komitesine Vali yardımcısı Fikret Arsan mitingin vali tarafından sakıncalı bulunduğunu ve izin verilmediğini bildirdi (Son Havadis, 21 Aralık 1961). Mitingin yılbaşı öncesi olduğu için yılın en hareketli gününe denk geldiği ve trafiğin aksamasına neden olacağı gerekçe gösteriliyordu. Tertip Komitesi başkanı Avni Erakalın bunun Anayasaya aykırı olduğunun Valiye bildirilmesini istedi ve mitingi yapmakta kararlı olduklarını vurguladı. Aynı akşam toplanan Tertip Komitesi Çalışma ve İşçileri bakanlıklarına, Başbakanlığa, Türk-İş'e, Senato ve Meclis başkanlıklarına birer telgraf çekerek durumu bildirdi ve destek istedi.⁸ İİSB'nin miting kararını destekleyeceğini bildirmiş olan Türk-İş yöneticileri 22 Aralık'ta İşçileri ve Çalışma bakanlarını ziyaret ederek destek istediler (Son Havadis, 22 Aralık 1961). Öte yandan hazırlıklar hız kesmeden devam ediyordu. İşçileri Taksim'deki mitingde çağırın 200 bin el ilanının sendikalara dağıtımı devam etmekte, sendikalarda dövizler yazılmaktaydı. Ertesi gün gazetelere mitingde İşçileri Bakanı tarafından izin verildiği haberleri yansıdı. İşçileri Bakanı Ahmet Topaloğlu işçi davalarını haklı bulduğunu belirterek gerekli izni vermişti (Vatan, 23 Aralık 1961). Türk-İş yetkilileri durumu yıldırım telgraf ile İstanbul'a bildirdi.

Bundan sonra ise mitingin yapılacağı yer başlıca tartışma konusu oldu. Daha ilk açıklamada mitingin Taksim'de gerçekleştirilmesi isteği ortaya konmuştu. Ancak Vali Tulga buna şiddetle muhalefet ediyordu. Öncelikle trafikte yaşanacak aksamaları gerekçe göstererek daha sonra daha başka politik gerekçeler de ekleyerek mitingin Taksim'de yapılmaması konusunda direndi. Miting için şehir

⁸ Telgraf metni şöyledir: *"Birliğimizin 31 Aralık 1961 tarihinde bir açık hava mitingi yapacağı hakkındaki resmi müracaatımız bugünkü tarifle İstanbul Valiliğine yapılmış bulunmaktadır. Vali muavini Fikret Arsan'ın resmi ve şifahi müracaatımıza verdiği şifahi cevapta İstanbul Valisi Refik Tulga'nın emriyle mitingde müsaade edilmeyeceğini söylemiştir. Keyfiyeti arz eder, Anayasaya aykırı olan bu müdahalenin izalesi için emir buyurmanızı arz ederiz. İİSB Başkanı Avni Erakalın"*

dışını ya da Sarayburnu'ndaki Atatürk heykelinin önünü işaret etti (Milliyet, 23 Aralık 1961). Diğer yandan da olabilecek tahriklerden endişe duyduğunu belirten Vali aynı zamanda 6-7 Eylül olaylarına gönderme yaparak; benzer bir durumun ortaya çıkmasından korktuğunu ifade etti. Türk işçisinin "*çapılcu olmadığından*", tahriklere kapılmayacağından emindi ancak "*bazı kökü dışarıda ideolojilere hizmet eden tabriçiler için bu bir fırsat olabilirdi.*" Sendikacılar Valiye kısa süre önce gerçekleşen Ekim seçimleri öncesi Taksim'de yapılan partilerin mitingleri ve yine aynı meydana gelen gençlik gösterilerini anımsattılar ama Valinin bu konudaki katı tutumunu kıramadılar (Son Saat, 23 Aralık 1961).

23 Aralık günü Miting Tertip Komitesi İstanbul Emniyet müdürü Necdet Uğur'u makamında ziyaret ederek bir görüşme yaptı (Son Havadis, 24.12.1961). Toplantı sonrası Uğur işçi temsilcileriyle prensipte anlaşmalarını ancak son sözü vali Tulga'nın söyleyeceğini söyledi. Emniyet Müdürü Tertip Komitesiyle birlikte Belediye Sarayına giderek Valiyle de görüştü. Görüşmede mitingin 31 Aralık'ta gerçekleştirilmesi, valiliğin destek de bulunması gibi konularda görüş birliği olsa da yer konusu yine halledilemedi (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1998).

25 Aralık tarihli haberlerden miting hazırlıklarının yoğun biçimde sürdüğü anlaşılmaktaydı. Miting için başka kentlerden temsilciler gelmeye başlamıştı. Hazırlanan bildirimler dağıtılmakta ve dövizler hazırlanmaktaydı (Vatan, 25 Aralık 1961). Bu arada miting konusunda Vali ile İçişleri Bakanı arasında bir görüş ayrılığının olup olmadığı da kamuoyunda merak konusu olmuştu. Kendisine bu konuda yöneltilen soru üzerine İçişleri Bakanı Ahmet Topaloğlu işçilerin miting yapmasına hükümet tarafından muhalefet edilmediğini, Valinin de izin verdiğini, ancak yeni hazırlanan toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununa göre de miting yerinin belirlenmesi konusunda idare amirlerinin yetkili olduğunu anlattı (Yeni Sabah, 25 Aralık 1961). Vali ile işçilerin bugün yapılacak toplantıda anlaşacaklarını beklemekteydi. Basında da işçileri Taksim'den vazgeçirmeye yönelik telkinler görülmüyordu. Milliyet'te *Durum* köşesinde, "İşçi Mitingi" başlığıyla yayınlanan imzasız yazıda yılbaşı yoğunluğu ve burada yapılacak bir mitingte kontrol dışı olayların yaşanması olasılığı gerekçe gösterilerek Taksim'de ısrar edilmemesi tavsiye ediliyordu (Milliyet, 25 Aralık 1961). Taksim konusunda yapılan tartışma İstanbul'un miting meydanları tartışmasını da beraberinde getiriyordu. Belediye trafikle birinci derece ilgisi olmayan üç meydanı miting alanı olarak saptadı (Vatan, 26 Aralık 1961). Sultanahmet Meydanı, Gülhane Parkı ve Vatan Caddesi. Taksim'e ise miting için hiçbir şekilde izin verilmeyeceği ilan ediyordu.

25 Aralıkta Vilayette vali yardımcısı ve emniyet müdürü ile görüşen Tertip Komitesi uzlaşmaya varılmadığını açıkladı (Vatan, 27 Aralık 1961). Bu sıralarda CHP İstanbul İl Yönetimi de konuyu gündemine aldı ve valiliğe bir arabulucu heyet gönderdi (Kim, 3 Ocak 1962). *Kim*'in haberine göre Vali heyete de kesin fikrini açıkladı ancak mitingin Saraçhane meydanında yapılmasını kabul edebileceği mesajını da verdi.

Saraçhane Kararı

26 Aralıkta Vali ile Tertip Komitesi tekrar biraraya geldiler. Emniyet Müdürünün de hazır bulunduğu uzun görüşmede Komite Valinin Taksim konusundaki ısrarlı muhalefeti karşısında mitingin Saraçhane meydanında yapılmasını önerdi, ancak Beşiktaş yürüyüş kolunun Dolmabahçe üzerinden, trafiği aksatmadan Taksim'e geçip Atatürk Anıtına çelenk koyarak yola devam etmesini talep etti. Vali Tulga bu öneriyi de reddetti. Bunun üzerine Komite mitingin Taksim'de yapılacağını ifade ederek Vilayetten ayrıldı, ardında da bir açıklama yayınlayarak Taksim'deki kararlılıklarını ifade etti (Vatan, 27 Aralık 1961; Tercüman, 27 Aralık 1961; Son Posta 27 Aralık 1961).

Öte yandan sendikacılar Ankara'da konuyla ilgili temaslarını sürdürüyorlardı. Seyfi Demirsoy'un konuyla ilgili olarak görüştüğü Başbakan İnönü'nün "*bundan sonra Taksim'de hiçbir toplantıya izin verilmeyecektir*" diyerek meydan konusunda Vali ile paralel bir yaklaşım içinde bulunduğu basına yansıdı (Öncü, 28 Aralık 1961).⁹ Öncü'nün haberine göre bunun üzerine sendikacılar mitingi Saraçhane'de yapmaya razı oldular. Türk-İş yönetimi aynı gece Miting Komitesi ile de temaslarda bulundu.

Aynı gece taraflar tekrar bir araya gelerek bir toplantı daha gerçekleştirdiler (Son Havadis, 28 Aralık 1961). Miting için belirlenen tarihe birkaç gün kala sonunda yer sorunu çözülebilmmişti. Sonunda Valilik ile Miting Tertip Komitesi hazırlanan bir protokole imza attılar. Vali, Emniyet Müdürü, İİSB başkanı ve komitedekilerden bir grupla birlikte basın toplantısı yaptı. Toplantıda bakanlıkla aralarında ihtilaf olmadığını, kanunun verdiği yetkiyle bir çalışma yaptıklarını ve sendikalarla anlaşmalarını duyurdu. Büyük bir yardım gördüğünü belirttiği sendikalara teşekkür etti. Valinin ardından söz alan komite üyesi, Petrol-İş Sendikası başkanı Ziya Hepbir görüşmelerin anlayış havası içinde geçtiğini söyledi. Valinin kendilerine Belediye Bاندosu ve hoparlör konusunda da yardım sözü verdiğini belirtti ve teşekkür etti. Artık buzlar erimiş görünüyordu. Basın toplantısından sonra sendikacılar Emniyet Müdürü ile mitingin güvenliğine ilişkin bir toplantı daha yaptılar ve ayrıntıları görüştüler.

⁹ Ziya Hepbir bu görüşmede kendisinin de olduğunu belirtir. Hepbir'e göre Demirsoy'un çok eski bir CHP'li olması nedeniyle İnönü anlayışlı ve yakın davranmış, İçişleri Bakanını arayarak Vali ile tekrar görüşmesini istemiştir. İnönü başta Demirsoy olmak üzere mitingden sorumlu olanları tanıdığını, güvenilir olduklarını, bir olay çıkmayacağına inandığını söyler ve izin verilmesini ister. Ardından Hepbir ve Demirsoy yeniden İçişleri Bakanına giderler ve Valiye telefon etmesini isterler. Bakan Validen önce İstanbul Emniyet Müdürünü arayarak bazı bilgiler alır. Emniyet Müdüründen, sendikacıların Vali ile yapacakları toplantıda kendisinin ve ilgili şube müdürlerinin de bulunmasını, yer konusunda anlaşmaya varılması için yardımcı olmasını ister (Koçak, 2014)

Taraflar arasında imzalanan protokol metni şöyledir (Son Havadis, 28 Aralık 1961):

"1-Grev ve toplu sözleşme kanunları hakkında 31 Aralık 1961 Pazar günü saat 11-14.30 arasında tertiplediğimiz açık hava mitinginin Saraçhanebaşında yapılması, umumi intizam ve trafiğin aksamaması bakımından valimizce uygun görülmüştür.

2-Aynı gün ve aynı saatler arasında Saraçhanebaşı-Belediye Bulvarı-Mescit-Bozdoğan Kemerive Atatürk Bulvarı arasındaki sahanın tahsisi tertiplenen açık hava mitingi için uygun görülmüştür.

3-Müracatınıza göre muhtelif bölgelerden miting bölgesi olarak tahsis edilen Saraçhane Meydanına gelecek grupların toplanma ve yürüyüş yolları aşağıda gösterilmiştir.

A-Zeytinburnu gurubu:

Zeytinburnu'nda toplanarak Vatan Caddesi-Laleli Camii yolunu takiben Saraçhanebaşına gidecektir.

B-Eyüp gurubu:

Rami bölgesinde toplanarak Edirnekapı-Fevzipaşa Caddesi yolu ile Saraçhanebaşına gidecektir.

C-Şişli-Beyoğlu gurubu:

Kurtuluş-Dolapdere yolu başlangıcı bölgesinde trolleybüs yoluna taşmamak üzere toplanarak Dolapdere-Kasımpaşa-Meyit Yokuşu-Atatürk Köprüsü-Bulvar yoluyla Saraçhanebaşına geleceklerdir.

D- Beşiktaş gurubu:

Barbaros Türbesi civarında trafik yoluna taşmamak üzere toplanarak ve Dolmabahçe-Tophane-Kemeraltı Caddesi-Perşembe Pazarı-Azakkapı-Atatürk Köprüsü ve Bulvar yoluyla Saraçhanebaşına geleceklerdir.

E-Boğaz ve Anadolu Yakası gurupları:

Mutad tarifeye tabi olarak muhtelif vapurlarla kısım kısım köprüye gelerek ve diğer grupları beklemeden ve trafiği aksatmadan Eminönü-Halyolu-Unkapanı-Atatürk Bulvarı yoluyla Saraçhanebaşına gelinecektir.

4- Miting 31 Aralık 1961 Pazar günü saat 11'de başlayacağına nazaran bütün bu grupların toplanma ve yürüyüş saatleri, guruplar saat 11'den önce Saraçhanebaşında bulunacak şekilde miting tertip komitesi tarafından tespit ve idare edilecektir.

5- Yürüyüş sırasında gösterilmiş olan yolların daima sağ şeridi kullanılacak ve genel trafik kurallarına riayet edilecektir. Çift istikamet olmayan caddelerde yolların sağ kaldırımıları kullanılacaktır."

Miting Hazırlıkları

Mitinge her kesimden büyük bir ilgi olduğu görülüyordu. Anadolu'nun birçok yerinden sendikalar mitinge temsili gruplar göndermeye çalışıyorlar, bir yandan da Tertip Komitesine telgraflar çekerek desteklerini bildiriyorlardı. Aynı zamanda yabancı gazeteciler, film yapımcıları ve yabancı ülke diplomatik görevlilerinin de miting hazırlık sürecini ilgiyle izledikleri bildiriliyordu (Akşam, 29 Aralık 1961).

Türk-İş'in tüm sendikalara yaptığı çağrı ve mitingin yarattığı heyecan Anadolu'nun birçok kentinde sendikaların ciddi organizasyonlar yapmalarını sağladı. Tertip Komitesine ülkenin çeşitli yerlerinden on bine yakın telgraf geldiği [sayı abartılı görünüyor] ve mitinge heyetler gönderileceği beyan ediliyordu (Akşam, 29 Aralık 1961). Mitinge mümkün olduğunca geniş bir katılım sağlamak için bazı kentlerde yerel Birlikler harekete geçti, bazı bölgelerde sendikalar biraraya gelerek komiteler oluşturdu. Bursa'da biraraya gelen yedi yerel sendika bir komite oluşturarak çalışmalar yürüttü. İşçilerin yol masraflarını sendikaların karşılaması kararlaştırıldı. Komite Bursa'dan mitinge 20 bin işçinin katılmasını hedeflediklerini bildirdi (Yeni İstanbul, Aralık 1961).

Gazetelerde İzmir'den 50 otobüslük bir kafilenin katılacağı, Sivas'tan o sırada sakal bırakma eylemi yapan işçilerin tamamının katılmasının beklendiği haberleri yer aldı (Vatan, 30 Aralık 1961). Demiryolu işçilerinden oluşan bu topluluk beraberlerinde miting alanında dağıtmak üzere sorunlarını anlatan 15 bin bildiriye de getiriyorlardı (Milliyet, 28 Aralık 1961).

Katılımcılar mitinge üç-dört gün kala İstanbul'a gelmeye başladılar. Bandırma'dan 120 kişilik bir işçi topluluğu daha Perşembe gününden İstanbul'a gelmişti (Milliyet, 28 Aralık 1961). Zonguldak, Ankara, İzmir ve Bursa'dan gelecek olanların bir gün önce, Cumartesi günü, İstanbul'da olacakları bildiriliyordu. Nitekim bir gün önce katılım için Ankara'dan 1000 işçinin İstanbul'a hareket ettiği bilgisi verildi (Öncü, 31 Aralık 1961). Eskişehir'den gelecek işçiler için Devlet Demiryolları iki vagon ayırmıştı (Havadis, 31 Aralık 1961).¹⁰ Mitinge Karabük Demir Çelik İşçileri Sendikası 500 işçi ile katıldı (Son Havadis, 2 Ocak 1962).

Miting Tertip Komitesi önceden gelen işçi topluluklarının konaklaması için otellerde yer ayırıyordu (Milliyet, 28 Aralık 1961). Aynı zamanda mitingle ilgili kendi güvenlik önlemlerini almaya çalışan İİSB pazibentler taşıyan 300 kadar güvenilir sendika görevlisi belirledi (Akis, 1 Ocak 1961). Daha önce bastırılıp dağıtılmaya başlanmış olan, işçileri Taksim'deki mitinge çağırın, 200 bin bildiri iptal edilerek yerine yeni bildiriler bastırıldı ve dağıtımına başlandı (Son Havadis, 30 Aralık 1961).

¹⁰ Eskişehirli demiryolu işçisi, Eskişehir Demiryolu İşçileri Sendikası'nın yöneticiliğini yapmış olan Ali Demirayak Yıldırım Koç ile yaptığı sözlü tarih görüşmesinde bu olayı "Saraçhanebaşı mitingine bir tren işçi götürdük. Genel müdürle aramız iyiydi. Rıza Tetik başkandı. Normal trenin arkasına vagonlar taktılar. İşçilerle birlikte mitinge gittik" sözleriyle anlatır. Bkz. Yıldırım Koç (haz.), Türk-İş Tarihinden Portreler-II, Ankara: Türk-İş Yayını, 1999, s.19

Bu arada bazı işverenlerin işçilerin mitinge katılmalarına engel olduğu haberleri de geliyordu. İETT işçilerinin mitinge katılmamaları yönünde uyarıldıkları basına yansdı (Son Havadis, 30 Aralık 1961). İİSB yöneticileri bu tür vakalara müdahale etmeye gayret ettiler. Miting Tertip Komitesi mitingden iki gün önce gece geç saatlere kadar süren geniş katımlı toplantıda konuşacak hatipleri belirledi ve tüm hazırlıkları gözden geçirdi.

Kendisiyle miting hakkında görüşme yapılan sosyal siyaset profesörü Orhan Tuna şunları söylüyordu (Hürriyet, 31 Aralık 1961): *“Maksat gayet masumdur. Nihayet bir sınıf ve zümre kendi ihtiyaçlarını, dilek ve taleplerini bu şekilde dile getiriyor. Binaenaleyh böyle bir tertipten maksatlı bir takım neticeler çıkarmaya lüzum yoktur. Bu şekildeki demokratik teşahürlerin memleketimiz sanayiinde işçi ve işveren münasebetleri üzerinde ıslah edici, Batıların tabiri ile 'sosyal sulh'u temin edici tesirleri olacağına samimiyetle inanıyorum”*

Yine kendisiyle röportaj yapılan Kemal Türkler yapacakları mitingin amacını ortaya koyarken o zaman kadarki hükümetlerin ve Çalışma Bakanlarının yerine getirmedikleri vaatlerin altını çiziyor, sendikal mücadelede edindikleri deneyimlerin ve uluslararası ilişkilerden öğrendiklerinin sonucu olarak toplu sözleşme olmadan gerçek sendikacılık yapmanın imkanı olmadığı gördüklerini vurguluyordu. Grev hakkının yeni anayasada tanınmış olmasına rağmen hükümet programında "yuvarlak laflarla" geçirilmiş olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getiriyordu. Bu nedenle mitingle amaçlanan grev ve toplu sözleşme hakkıyla ilgili hukuksal düzenlemeler konusunda kesin bir takvimin ortaya çıkmasıydı. Türkler, ayrıca o sırada ortaya çıkmış olan tasarıdaki gibi sınırlandırılmış değil, “batıdaki şekli ile” bir kanun talep ettiklerini belirtmekteydi (Hürriyet, 31 Aralık 1961).

Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı bir bildiri yayımlayarak mitingi desteklediğini duyurdu (Havadis, 31 Aralık 1961). Bildiride şöyle deniyordu: *“Biz Türk Milli Gençlik Teşkilatı olarak bünyemizde bulduğumuz ve temsil ettiğimiz Türk işçi gençliğinin baki isteklerini, Türk işçisine bas bir uygunlukla halk oyuna ve yöneticilerimize duyuracağına inanıyoruz. Kitlelerin baki istekleri üzerine eğilmek ve onlara çözümleme yolları aramak demokrasilerin yapısı icabıdır”.*

Miting Günü

Yürüyüş güzergahlarından ve miting meydanından manzaraları gazetelere şöyle yansdı:

Şehrin beş kolundan gelen işçilere konfeti ve çiçek atılıyor, halk onları çılgınca alkışlıyordu. (Son Havadis, 1 Ocak 1962).

Edirnekapi’da toplanan grubun çoğunluğunu o sıralarda sakal bırakma eylemi yapan demiryolu işçileri oluşturuyordu. Bu grup disiplinli bir kortej oluşturarak Edirnekapi’dan Millet Caddesi’ni takip ederek Aksaray üzerinden Saraçhane’ye geldi (Cumhuriyet, 1 Ocak 1962).

Beşiktaş’ta toplanan 30 bin kadar işçi 4-5 kişilik düzenli kortejler oluşturarak Unkapanı üzerinden miting alanına geldiler (Cumhuriyet, 1 Ocak 1962).

Kurtuluş’tan hareket eden bir işçi grubu da Unkapanı yönünden miting

alanına geldi (Cumhuriyet, 1 Ocak 1962).

Yürüyüşçüler trafiği aksatmadan yürümeye özen gösteriyorlar, özellikle Taşlıtarla, Gültepe ve Zeytinburnu'ndan gelen işçilerin durumları ve dövizleri meselenin sosyal boyutuna dikkat çekiyor, evlerden çiçekler atılıyor, hava durumu yağmurlu (Cumhuriyet, 1 Ocak 1962).

Zeytinburnu yönünden gelecekler Yenimahalle'den Zeytinburnu'na gelen asfaltın sağında bulunan Taş iskelesi Meydanında toplanacaklar. En geç saat 8'de hareket ederek Topkapı-Vatan Caddesi-Laleli yolu ile Saraçhane'ye gelecekler. Grubun sorumluları Rıza Kuas ve Mustafa Şahin'dir (Tercüman, 31 Aralık 1961).

Eyüp grubu Rami Kışlası önündeki meydana toplanacak ve en geç 8.45 hareketle Edirnekapı'da sur dışından, Eyüp, Balat, Aksaray'dan gelenlerle buluşarak 9.45 itibariyle Fevzipaşa Caddesini takip ederek Saraçhane'ye gelecekler, Grup sorumluları Bahir Ersoy ve Kemal Türkler'dir (Tercüman, 31 Aralık 1961).

Kurtuluş gurubu Kurtuluş son durakta toplanacak ve 9.35'te Dolapdere'ye ineceklerdir. Sorumlusu Mücahit Teoman'dır (Tercüman, 31 Aralık 1961).

Şişli grubu Şişli Cami önünde toplanıp 9.15 hareketle Pangaltı-Dolapdere yönüne doğru yürüyecek, Kasımpaşa'da Tabakhane Meydanında katılacak diğer grubu da alarak Meyit Yokuşu-Atatürk Köprüsü-Bulvar yolunu izleyerek Saraçhane'ye gelecektir. Sorumlusu Rahmi Şahin'dir (Tercüman, 31 Aralık 1961).

Beşiktaş grubu Barbaros Parkı ve civarında toplanacak, en geç 9.30'da hareket ederek Dolmabahçe-Tophane-Kemeraltı-Perşembe Pazarı-Azapkapı-Atatürk Köprüsü ve Bulvarını takip ederek Saraçhane'ye gelecektir. Sorumlular İsmail Topkar ve Cemil Sermiyasoğlu'dur (Tercüman, 31 Aralık 1961).

Boğaz ve Anadolu yakası gruplarından vapurlarla Galata Köprüsüne gelecek olanlar trafiği aksatmadan Eminönü-Hal Yolu-Unkapanı-Bulvar yoluyla miting meydanına gelecekler. Sorumlusu Rıza Özler'dir. Ayrıca Trakya'dan gelecekleri Sirkeci Garı'nda karşılayıp sevk ve idare edecek olan Lütfi Ak'tır. Anadolu'dan gelen işçi kabileleri Beşiktaş'taki gruba katılıyorlar, 8 kişilik sıralar halinde 2.5 kilometrelik bir yürüyüş kolu oluşturan Beşiktaş gurubu geçerken evlerden konfeti atılıyor, çevreden tezahüratlarla karşılanıyorlardı. Taşlıtarla'da yürüyerek gelemeyen işçi ailelerini ve hasta işçileri taksi ve kamyon şoförleri ücretsiz taşıyorlardı (Vatan, 1 Ocak, 62).

Daha önce belirlenen toplanma yerlerinde kendi sendikalarının flamaları altında biraraya gelen işçiler Şişli, Beşiktaş, Eyüp ve Zeytinburnu kollarını oluşturarak sabah 9.30 itibariyle yürüyüşe geçtiler. Yol boyunca trafiğin aksamaması için gayret gösteren kortejler görevli polislerle şeker ve çikolata dağıttılar. Bu arada yol boyunca evlerden işçilerin üzerine konfetiler atıldığı da görüldü. Kortejler evlerin balkon ve pencerelerinden, yol boyunca birikenlerden yoğun destek aldı. Taşlıtarla'dan (bugünkü Gaziosmanpaşa) Saraçhane'ye yürüyerek gelemeyen hasta işçiler ve işçi aileleri taksi ve kamyon şoförleri tarafından parasız olarak taşındılar (Petrol-İş, 1 Ocak 1962). Maden işçileri baretleriyle ve tulumlarıyla katıldılar (Tercüman, 31 Aralık 1961).

Miting Meydanında Yaşananlar¹¹

Miting günü sabah saat dokuzda Türk-İş başkanı Demirsoy ve başkanlığında beş kişi Taksim'de Cumhuriyet anıtına çelenk koydular ve bir dakikalık saygı duruşunda bulundular. Gruplar miting meydanına sabah 8'den itibaren gelmeye başladılar. Şehir Bandoğu 11.00-11.30 arası marşlar çaldı. Kürsüden mitinge katılan sendikaların isimleri okundu. 155 sendikaların mitinge fiilen katıldıkları ilan edildi.

Miting 11.20'de Sabri Tıgılı tarafından İstiklal Marşı ile başlatıldı. Bandoyla birlikte söylenen marştan sonra Atatürk ve iş başında şehit olanlar için bir dakikalık saygı duruşu yapıldı. İİSB ve Miting Tertip Komitesi Başkanı Avni Erakalın meydanı dolduranlara mitingin başladığını bildirdi. Sonra dönemin eski ve saygın sendikacılarından Üzeyir Baba (Kuran) mikrofonu davet edildi. *"İşçi sınıfının ızdırıp çektiği çok karanlık günlerde ektiğimiz tohumların yeşerdiğini görmekten habiyarım"* diye seslenen Kuran *"Sizlerle iftihar ediyorum. İşçiler bu memlekette layık oldukları mevki bulacaklardır"* sözleriyle katılanları selamladı. *"Güneş belki inkar edilir ama sizin kuvvetiniz inkar edilemeyecek hale gelmiştir. Güneş yere düşebilir fakat işçi artık bu memlekette ezilmeyecektir"* sözleriyle umudunu ortaya koydu.

Ardından kürsüye İİSB Başkanı Erakalın geldi. *"Sevgili çalışanlar, muhterem İstanbullular"* hitabıyla sözlerine başlayan Erakalın konuşmasında; grev hakkının ürküntü yaratmaması gerektiğini ve bütün hür memleketlerde grev hakkının bulunduğunu, mitingin gayesinin demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olan bu haklar olduğunu vurguladı. *"Grev hakkının olduğu yerde demokrasi de vardır, bunun dışında demokrasi yoktur"* dedi. Dinleyiciler de *"grev ve kolektif iş akdi"* sloganları ile onu desteklediler.

Erakalın sözlerini şöyle sürdürdü:

"Eğer demokratik bir düzen istiyorsak Anayasada kabul edilen grev ve kolektif akit bir an önce Türk işçisine verilmelidir. İstemesini bilen Türk işçisi grevi kullanmasını da bilir. Türk işçisi grevi, kolektif akidi ve milli gelirin adil ölçüde taksimini arzulamaktadır. Bunu temin edecek sosyal adalet en büyük teminatımızdır.

Grev verildiği takdirde milli iktisadiyatın bozulacağı maksatlı bir şekilde yayılmak istenmiştir. Bu fikrin ne kadar sakat olduğunu konuşan arkadaşlarımız belirteceklerdir. Tarihe geçecek olan bu mitingin bütün Türk işçisine faydalı olmasını dilerim".

¹¹ Bu bölümdeki bilgiler şu kaynaklardan derlenmiştir: Son Havadis, 1 Ocak 1962; Vatan, 1 Ocak 1962; Cumhuriyet 1 Ocak 1962; Öncü, 1 Ocak 1962; Akşam, 1 Ocak 1962; Türkiye Birlik, 1 Ocak 1962; Hürriyet, 1 Ocak 1962; Petrol-İş Sendikası 8. Devre Raporu, 1.4.1962.

Maden-İş Sendikası Başkanı Kemal Türkler uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasına *"Ferahatlı işçi kardeşlerim, sevgili İstanbullular yeni yılınız kutlu olsun"* diyerek başlayan Türkler işçilerin vaatlerle uyutulduğunu ve artık kimseye güven duymadığını kaydetti. Çalışma Bakanı Ecevit'in vaatlerini fiiliyata geçirmesini beklediklerini söyledi. Sendikaların sosyal yaşamdaki önemine değinen Türkler bazı işverenlerin sendikalı işçilere yaptıkları baskıyı eleştirdi. Bazı patronların *"ben fabrikamın duvarlarını yüksele yapturdum, buradan içeri kanun giremez, benim kanunum paradır"* dediklerini, işçilerini limon gibi sıkıp posa gibi atmak istediklerini, hakkını almak için direnen işçileri ise vatan hainliği ve komünistlikle itham ettiklerini söyledi. Bu söz üzerine dinleyiciler "asla" diye bağırıldılar.

Türkler devamla *"ey gafil: bil ki işçiye ödediğin ücret sadaka değildir. Unutma senin onda değil, onun sende hakkı vardır. Hakkını gasp ettiğin işçi komünist değildir. İşçiye bütün bunları yaptığın için hakiki komünist ve vatan haini sensin"* diye devam etti. Tahditli [sınırlı] ve tahkim sistemine bağlı grev ve kolektif akit istemediklerini vurguladı. Hükümet programı ve Çalışma Bakanlığı bütçesinin yetersizlikleri üzerinde durdu. Şimdiki Bakan Ecevit'ten ümitli olduğunu belirtti. Bakanlığı sırasında Alman mevzuatını ileri sürerek, işçi aleyhine bazı tahditlere [sınırlamalara] giriştiğini belirterek eski Çalışma Bakanı Cahit Talas'ı eleştirdi. *"Alman iş mevzuatını getirdik, tercüme ettirdik. Bunlar içinde Talas'ı baklı çıkaran tek mevzuat yok. Biz tahditli grev hakkı istemiyoruz, normal şekildeyle şartsız grev istiyoruz"* sözleriyle temel talebini ortaya koydu. Bu sırada bazı dinleyicilerin uyarısı ile Türkler öğle namazı için konuşmasına ara verdi. Konuşmasının devamında şunları söyledi:

"Hükümete karşı değiliz, ona yardımcı olmak istiyoruz. Çalışma Bakanlığı bütçesi 8 milyon lira, geçen yıllardan da daha az. Buna mukabil İçişleri bütçesi 500 milyon lira. Bir memlekette huzur inzibati kuvvetlerin teessüsüyle temin edilemez. Sosyal adaletin olmadığı yerde huzur olamaz. Sosyal adaletten mahrum bir memlekette 5 milyar tahsisatlı zabıta kuvveti de olsa orada demokrasi olduğu söylenemez".

Türkler konuşmasında iktisadi hürriyetin altını özellikle çizdi:

"Bugün Türk işçisinin yıllardır beklediği hürriyeti tattığı gündür. Fakat kuru kuru hürriyet de bir manâ ifade etmemektedir. En mühim hürriyet iktisadi hürriyettir. Türk işçisi patronun baskısından kurtulmadıkça bu memlekette iktisadi hürriyetten bahsedilemez. İşçinin derdi gün geçtikçe ağırlaşmaktadır. İşçi yarınından emin değildir."

Türkler konuşmasına *"Eğer grev kanunlaşmazsa biz haklarımızı almasını iyi biliyoruz. Grev yapacağız, en temel hakkımız olan grevi kullanacağız. Paranız yok diyenlere Türk işçisinin parasız grevi yaptığını da göstereceğiz"* diyerek son verdi.

Müskirat İşçileri [Tekel işçileri] Federasyonu başkanı İbrahim Denizcier işçinin yıllardır sabırla bütün tehditlere bütün olanlara rağmen hakkını almak için beklediğini ifade etti ve bu hakkın bir parçasının gerçekleşmiş olması karşısında

bugünün işçiler için bir bayram sayılabileceğini söyleyerek “*ya grev kanunu çıkarılacaktır ya da biz yasağa rağmen grev yapacağız*” dedi. İkinci Cumhuriyetin¹² işçi haklarını teminat altına almakla Türk milletine sosyal bir anayasa hediye ettiğini ifade ederek, Türk işçisi olarak vatanın her bakımdan mamur [eksiksiz] ve bayındır olmasını, işçinin alın terinin verilmesini ve sokaklardaki işsiz akınının durdurulmasını istediklerini söyledi.

Petrol-İş Sendikası Başkanı Ziya Hepbir ise bu hareketin yanlış anlaşılması gerektiğini, hükümete karşı olmadıklarını belirtti; ancak henüz bir çalışma düzenine giremeyen hükümetin geçmişte yapılan hatalara düşmemesi gerektiği konusunda uyardı. O da Ecevit'in Çalışma Bakanı olarak sözünü tutması çağrısını tekrarlar ve hükümetten de önünün kapanmamasını talep etti.

Tekstil İşçileri Sendikası Başkanı Bahir Ersoy sık sık alkışlarla kesilen konuşmasında hakem kurullarını eleştirdi ve Türk sanayiine inkılâp yaratacak olan işçilerin hakları gerçekleşmediği takdirde gelecek seçimlerde bu defa seçtiklerine oy vermeyeceklerini söyledi. “*Bu topluluk yapacağımız mücadelenin bir kilit noktasıdır. Biz işte bu kilit noktasından hareket edeceğiz. Verilen boş nasihatlere paydos*” diye konuştu. Ersoy daha sonra şöyle devam etti:

“Şu aziz topluluğu, şu büyük kitleyi görüp kendine gelemeyenlere sesleniyorum. Hür dünyada olduğu gibi hür Türkiye’de de hür Türk işçisi olarak haklarımızı alacağız. Artık Yüksek Hakem Kurulunun, dört duvar içinde sıkışan bir heyetin karşısında müzakere ile vakit geçirmek istemiyoruz. Biz iktisadi ve ekonomik grev istiyoruz, siyasi grevi reddediyoruz. Bizler yılbaşında nasıl para harcayacağımızı düşünmüyoruz. Haklarımızı nasıl alacağımızı düşünmüyoruz. Biz kolektif akit istiyoruz, toplu sözleşme istiyoruz. Grev istiyoruz. Şayet haklarımızı vermezlerse önümüzdeki seçimlerde onlara reylerimizi vermeyeceğiz. Ve haklarımızı söke söke alacağız”.

Türk-İş Başkanı Seyfi Demirsoy da uzun bir konuşma yaptı. 1961 Anayasasını hazırlayanlara teşekkür ederek başladığı konuşmada, sendikaların demokrasinin koruyucusu olduğunu vurguladı. Geçmişte grev hakkına karşı olanları eleştirdi. Bu konuda çalışacak devlet adamlarıyla birlikte olacaklarını ifade etti. Demirsoy’a göre toplu sözleşme hiçbir zaman servet taksimi değildi ve grev hakkı tanıyan ülkelerde üretimin arttığı, iş ahlakının geliştiği, “işçi ailelerinin üstünden saadet rüzgarları estiği” görülmüştü. Türk-İş başkanı şöyle devam etti:

“Sendikaları ümmetsiz Muhammed gibi gösterenlere bu muhteşem topluluk en güzel cevaptır. İşçi sadaka değil alınterinin ve nasırlı ellerinin karşılığını istemektedir... Bizi anlayan yeni Çalışma Bakanı ve onun hükümetini destekliyoruz, destekleyeceğiz de”

¹² 27 Mayıs ile başlayan dönem 1960’lı yıllarda “İkinci Cumhuriyet” olarak da tanımlandı.

“Türk milletine haykırıyorum: Hiç kimseden sadaka istemiyoruz. İş gücümüzün, alın terimizin, nasırlı ellerimizin ve mesaimizin hakkını istiyoruz. İşçiyi istismar ederek, onun sırtından bir cemiyette demokrasiden bahsedilemez. Anayasayı çiğnemek isteyenler bundan böyle karşılarında sendikaları bulacaklardır. Grev hakkını ve kolektif iş aktini programına koyan karma hükümetimizi ve onun aydın Çalışma Bakanını destekliyoruz”.

“İşverenlerimize sesleniyoruz: Siz de bizimle bir olun. Hükümetimizin, milletimizin büyük bir iştiyakla arzuladığı sosyal adaletin tecellisi için siz de çalışın. Bize kıymet, işçiye değer verin. İşçinin insan haysiyet ve şerefiyle mütenasip [uygun] bir hayat yaşama arzusunu siz de hissedin ve vermekte hasis [cimri] davranmayın. Gelin el uzatın, siz de uzanan eli sıkmak için yarış edin. Toplulukla sözleşme ve grev kanununu bir an önce çıkarmayı prensip edinen hükümete sizler de yardımcı olun. Hükümetimizin idare ettiği devlet arabasının varmak istediği sosyal adalet ilkesine taş koymak isteyenler: şairin dediği gibi sizlere diyoruz ki gölge etmeyin başka ihsan istemiyoruz”.

Bu sırada beklenmedik birşey oldu. Vali Tulga organizasyon komitesine haber göndererek kendisinin de kitleye hitap etmek istediğini bildirdi. Erakalın uygun bulduklarını ama daha önceki tutumu nedeniyle protesto edilme riskinin olduğunu belirtti, ancak vali konuşmayı tercih etti. Vali 13.35’te kürsüye çıktığında alkışlar pek büyük olmadı: "*Levente, Çamlıcağa, Sarayburnuna*" gibi bağırılmalar işitildi. Ama vali mitingün olgunluğunu öven bir konuşma yapınca alkış aldı. Vali konuşmasında şunları söyledi:

“Kahraman Türk işçisi bu memleket sizin nasırlı elleriniz ve çalışkan bedenleriniz üzerinde yükselecektir. Davalarınız davalarımızdır. Sizinle iftihar ediyorum”

“Aziz ve çalışkan Türk işçisi,

Paslı demir parçalarından süngüler yapan, paslı demir borulardan tüfekler yapan Türk işçisi sizlere sesleniyorum. Anayasamız, hükümetimiz davalarımızı benimsemiştir. Mesut ve müreffeh bir Türkiye’de işçi, çiftçi layık oldukları haklara kavuşacaklardır. Bugünkü mitingdeki intizamımızdan gurur duydum. Büyüklerinize ve sendikacılarınıza güvenebilirsiniz. Hepinizi muhabbetle selamlarım”.

Sonunda Erakalın’ın uygun biçimde dağılma talebiyle miting son buldu. Miting sonunda katılımcılar Belediyenin tahsis ettiği otobüslerle evlerine döndüler. Miting günü hava kapalı ve çisentiliydi. Kapalı bir gök altında, çamur deryası alanda haykırıyorlardı. Saat 10.30’da gelen kitleyle Saraçhane Meydanı tamamen dolmuş, sonra gelen işçiler yollara veya karşı taraftaki İtfaiye Meydanına taşmak zorunda kalmışlardı. Mitingi kürsüden Sabri Tıgılı ve Melih Dölen yönetiyor, katılan sendikaları anons ediyor ve arada coşkuyu artırıcı konuşmalar yapıyordu.

Konuşmaların uzun oluşu ve yeterince ilgi çekici tarzda olmayışı başlangıçtan yarım saat sonra ilk halkaların çözülmesine yol açmıştı (Kim, 3 Ocak 1962). Şair ve oyun yazarı Ömer Nida da Kemal Türkler'in mitingte yaptığı konuşmanın çok uzun sürdüğünü ve bu nedenle gösteri heyecanını yitiren on binlerce işçinin yavaş yavaş dağılmaya başladığını gözlemlemişti. Ona göre bu durumdan dersler çıkarılmalı ve gereksiz uzun konuşmalarla dinleyicilerin ilgisi azaltılmamalıdır (Nida, 1989).

Mitingin Yankıları ve Etkileri

Mitinge dair değerlendirmelerde toplantının sakin/olgun bir havada, olaysız vb. geçmiş olması öncelikle vurgulandı. Mitingin "*umulandan çok daha sakin, intizamlı ve tertipli geçmiş olduğu*" değerlendirmesinde bulunan Yön işçilerin miting sırasında ve sonrasında "en ufak bir taşkınlık yapmamış" olmalarını övgüyle karşıladı (Yön, 3 Ocak 1962). Dergiye göre aslında dünyanın birçok geri kalmış bölgesinde bile tanınmış olan temel haklardan yoksun olan işçilerin böyle bir mitingde taşkınlık yapmamaları kolay değildir, böylesi hareketler beklenebilir. Buna rağmen sözü edilen türden olaylar olmamışsa bunun nedeni işçi hareketine karşı kamuoyunda görülen olumsuz önyargıların aşılması için işçilerin gösterdiği özel duyarlılıktır.

Kemal Sülker mitingın tarihsel yerine işaret ederek, işçi hareketleri tarihi içinde bu miting kadar güçlü, derli toplu olanı görülmediğini vurgular (Sülker, 1962). Sülker'e göre miting "*çoklarının beklediği gibi gürleyiş, kükreyiş ve haykırış*" olmamış, işçilerin sendikalar etrafında toplandığını, grev, toplu sözleşme haklarını bir an önce istediklerini vakar, haşmet ve kuvvet ile göstermiştir. Miting işçi birliğinin gücünü ve işçilerin sendikalarına bağlılıklarını göstermiştir. Bu güç ve birlik grev hakkının mutlaka geciktirilmeden verilmesini perçinlemiştir. Yeni yıla bu güven ve umutla girilmektedir.

Gazetelerin manşetleri ve haberlerinde de mitingın intizam (düzen), disiplin, vakâr, olgunluk vb. geçmiş olmasına özel vurgu yapıldığı görülür. Son Havadis mitingi "*Türk İşçisi Vakar İçinde Haklarını İsted-Başından Sonuna Kadar İntizam İçinde Geçti*" manşeti ile duyurur (Son Havadis, 1 Ocak 1962). Yeni İstanbul "*İşçilerin Mitingi Hadisesiz Geçti*" başlığıyla günümüze kadar uzanan toplu eylemlere güvenlikçi bakışın örneklerinden birisini verir (1 Ocak 1962). Mitingin taleplerini değil kargaşa ve şiddet eylemine dönüşmemiş olmasını öne çıkaran bu bakış Türkiye ana akım medyasının ve özellikle de sağ basının o günden bugüne süren kadim bir geleneği olmuştur.

Hemen her büyük mitingte olduğu gibi Saraçhane Mitingine katılanların sayısı hakkında da farklı rakamlar ortaya atılmış, birbirinden hayli farklı tahminler yapılmıştır. *Milliyet* on binlerce işçi, muazzam bir işçi topluluğundan, *Son Havadis* "100 bini çok aşan kişi" den söz ederek görece daha belirsiz rakamlar verirken; *Cumhuriyet* 100 bin, Öncü ise 150 bin gibi daha net sayılar ortaya koyar. *Vatan* ise en yüksek tahminlerden birisini yaparak okurlarına mitingte 200 bin işçi katıldığını duyurur. *Kim* sayılar konusunda daha derinlikli bir yorum yapmaktadır (Kim, 3

Ocak 1962). Dergiye göre katılımcı sayısı ne çok iyimserlerin düşündüğü gibi 300 bindi, ne de davanın azametini kavramakta acze düşenlerin sandığı şekilde 30-40 bindi. Söz konusu olan sayıları yüz bini bulan vakarlı bir topluluktu.

Miting izlenimlerini kaleme alanlardan Aydın Yalçın katılımcılar içinde gençlerin ağırlıkta olduğunu, buna karşılık kadın katılımının çok düşük düzeyde kaldığını saptar (Öncü, 3 Ocak 1962). Yine onun izlenim ve mini röportajlarından hareketle mitinge sendikasız işçilerin hatta farklı şehirlerden çiftçilerin katıldığını öğreniriz. Konuştuğu sendikasız işçiler işyerinde yaşadıkları baskılar ve ücretlerinin yetersizliği karşısında grev ve toplu sözleşme hakkının kazanılmasıyla bir çözüm bulacaklarını düşünerek katıldıklarını söylerler.

Kuşkusuz mitingte yapılan konuşmalarda öne çıkan ve kamuoyunda da yankılanan tema grevle ilgili yasalar çıkmazsa fiili olarak grev yapılacağına ilişkin irade beyanıdır. Sülker bu hususa dikkat çekerek, işçilerin ilgili kanunlar çıkarılmazsa gerektiği zaman yasağa rağmen grev yapmaya and içtiklerini vurgular (Petrol-İş, 15 Ocak 1962). Özellikle İbrahim Denizcier ve Kemal Türkler'in konuşmalarında yapılan bu vurgu o sıralarda Türkiye işçi hareketine önderlik eden ilerici kadroların kararlılığını göstermesi açısından önemlidir. Ancak bundan da öte, miting öncesi ve özellikle de sonrası yaşanan pek çok gelişme bu iradenin altının boş olmadığını göstermiştir. Kurthan Fişek'in yaptığı taramaya göre 15 Ekim 1961 seçimlerinden 1963 Temmuz'unda grev ve toplu sözleşme hakkını düzenleyen yasaların çıkmasına kadar olan zaman diliminde yasağa rağmen fiilen 10 grev gerçekleşmiştir (1969). Yanı sıra oturma grevleri, sakal bırakma eylemleri, sessiz yürüyüşler ve mitinglerle işçi hareketi grev ve toplu sözleşme hakları konusunda güçlü bir irade ortaya koymuştur.

Mitingin ertesi günü bulunduğu İzmir ve yöresinde incelemelerde bulunan Ecevit gazetecilerin soruları üzerine şunları söyler (Tercüman, 2 Ocak 1962): *“Çok vakur ve olgun bir hava içinde geçmesinden memnun oldum. Zaten öyle olması icap ederdi. Mitingte ileri sürülen talepler zaten bizim de hükümet olarak benimsediğimiz davalardır. Bu davaları ele alırken işçilerin ve işverenlerin de görüşlerini tespit etmeye önem verdiğim ve bunda fayda gördüğüm içindir ki 1954'ten beri toplanmamış olan Çalışma Meclisinin toplanmasını uygun buldum.”* Bakan ayrıca Türk-İş'e bir telgraf çektiğini de belirtir: *“Toplantımızın Türk işçisine yaraşan olgunlukla geçtiğini öğrenerek gurur duydum. Hükümetin iyi niyetine güveninizi bize kuvvet olmaktadır. Bütün işçi arkadaşlarımıza mutlu yıllar diler, sevgilerimi sunarım”* (Vatan, 2 Ocak 1962).

Ancak Ecevit kendisine *“Saraçhane Mitinginde işçilerin ya kanun çıkacak ya da yasağa rağmen grev yapacağız”* ifadelerinin sorulması üzerine *“grev kanunu çıkacağı için bu söz üzerinde durmayı yersiz buluyorum”* diyerek bu ciddi sınıfsal tehditten diplomatik bir yöntemle sıyrılmaya yolunu seçer.

Fiili grevler ve grev tehditleri miting sonrası artarak devam etti. Daha Saraçhane Mitinginin ertesi günü İstanbul'da liman işçileri fiili olarak bir grev başlatmışlardı (Öncü, 3 Ocak 1962; Akşam, 2 Ocak 1962). Grevci işçilere desteğe giden İİSB başkanı Avni Erakalın onlara hitaben yaptığı konuşmada *“biz ikaazımızı*

Saraçhanebaşında yaptık. Grev hakkı verilmezse dahi biz haklı olduğumuz zaman yine grev yapacağız dedik” ifadeleriyle mitingte ortaya konan tavrın sahiplenilmekte ve sürdürülmekte olduğunu gösterdi (Milliyet, 4 Ocak 1962).¹³ Darıca Çimento Fabrikasında sendika başkanlarının atılmasını protesto eden işçiler, başkanları işe iade edilmezse greve başvuracaklarını beyan ettiler (Türkiye Birlik, 1 Ocak 1962). Nisan'da Denizcilik Bankası ile uzun süredir devam eden fazla mesai ücretleri sorunları nedeniyle basın toplantısı yapan Türkiye Gemi Adamları Sendikası başkanı sorunlarının çözülmemesi halinde fiili grev yoluna gideceklerini duyurdu (Türkiye Birlik, 17 Nisan 1962).

Yukarıda verilen örneklerin ötesinde 1963 yılında henüz istenen kanunlar çıkmamışken, “kanunsuz” biçimde gerçekleşen ve emek tarihimizde dönüm noktası oluşturan Kavel Grevinin de, Zafer Aydın'ın deyimiyle “işaret fişegi” Saraçhane'de grev hakkının kullanılması konusunda ortaya konan kararlılık olduğu söylenebilir (Aydın, 2010). Kavel Grevini cesaret ve kararlılıkla sürdüren Maden-İş Sendikası başkanı Kemal Türkler Saraçhane'de kitleler önünde verdiği sözü Kavel'de yerine getirmiş, grev hakkının fiili ve meşru bir mücadele ile, geniş bir kamuoyu desteğini de alarak kullanılmasına öncülük etmiştir. Kavel Grevinin aynı zamanda 1961 sonbaharından itibaren çeşitli tasarılar ve tartışmalarla uzayıp giden grev ve toplu sözleşme kanunlarının çıkartılma sürecini hızlandıran olay olması Saraçhane'den Kavel'e uzanan iradenin sonuç getirici yanının de altını çizmemizi gerektirir. Mitingin harekete geçirdiği tarihsel bellek kanallarını izlemek ilgi çekici olacaktır. Sendikal hareket açısından harekete geçen kanal daha önce izin verilmediği için gerçekleştirilemeyen mitinglerle ilişkilidir (Koçak, 2009).

Ancak daha genel düzeyde mitingın toplumsal bellekte 6-7 Eylül Olaylarını çağrıştırdığını görmek ilginçtir. Vali Tulga mitingın Taksim'de yapılmasına karşı çıkarken bunu açıkça ifade etmiştir. *Akı'se* göre miting günü pek çok İstanbullu, özellikle de gayrimüslimler, 6-7 Eylül'ün tatsız anılarının etkisiyle evlerine kapanmışlar, hatta kapı bacayı kilitlemişlerdir. Ortalıkta yağmacılık, çapulculuk ve karışıklık sözleri doluşmuştur (Akis, 8 Ocak 1962). *Yön* dergisi de benzer bir vurguyla 6-7 Eylül korkusuyla “bavullarını hazırlayanların” mitingte olay çıkmaması üzerine “elbiselerini dolaplarına yerleştirdiklerini” yazar (Yön, 3 Ocak 1962). *Kim* dergisi de benzer bir yorumla mitingın bir 6-7 Eylül Olayı ile sonuçlanmasından çekinen vatandaşların sayısının hiç de az olmadığını vurgular. Hatta birçok kişi mitingın yıl sonuna denk getirilmesinin bile hazırlanmış bir planın parçası olarak görmüşlerdir. Mitingle ilgili izlenimlerini aktaran bir gazeteciye göre İstanbulluların çoğu korkmuştur bu mitingden (Kim, 3 Ocak 1962). 6-7 Eylül'den beter bir tahribatın olacağı, yer yerinden oynayacağı beklenen mitingın “olgun” geçmiş olmasını yazar takdirle karşılamaktadır.

¹³ Erakalın konuşmasının devamında fakat biz grevi böyle başıbozuk yapmayacağız diyerek işçileri işbaşı yapmaya çağırır. Ancak işverenle yapılan görüşmelerde haklarını alamazlarsa onları kendisinin greve çağıracağını beyan eder. Dönemin sendikal kadroları grevi sendikal disiplin içinde gerçekleşmesi gereken bir eylem olarak düşünmektedirler.

Milliyet'te yayınlanan “*Bu Hareketi Soysuzlaştırmayalım*” başlıklı imzasız yazıya göre mitingi komünist damgası vurup lekelemek isteyenler ya da toplanan işçilerin zenginler aleyhine tahrik edileceklerini söyleyenler vardır ve bunlar mitingte yaşananlarla tekzibe uğramışlardır (Milliyet, 1 Ocak 1962). “*Zira komünizm açıkça telin edilmiş, sermayeye hürmet belirtilmiş ve işverenlerden işçi bakımını çönmeyenler şükranla anılmışlardır.*” Görüldüğü gibi mitinge ilişkin korkular sadece kargaşa vb. ile sınırlı değildir. Derin kökleri olan komünizm korkusu ve ona eşlik eden sermaye düşmanlığı korkusu da ortalıkta gezinmektedir. Sözüünü ettiğimiz yazının devamındaki şu ifadeler korkuların mitingle birlikte sona ermediğini, aslında genel olarak işçi hareketinin yükselişinden duyulan bir tedirginliğin olduğunu da gösterir: “*Şimdi bütün mesele bu hareketin soysuzlaşmadan(?), tehlikeli bir hal almadan gelişmesini sağlamaktır.*” İşçi hareketinin soysuzlaşması ne anlama gelmektedir? Herhalde kasıt yine işçi hareketinin politikleşmesinden ve sol siyasi akımlarla etkileşmesinden duyulan korku olsa gerekir. Sonraki yıllarda Kavel, Derby ve Berec gibi birçok tarihsel grev ve direniş, TİP'in seçim başarıları, DİSK'in kurulması, fabrika işgalleri, 15-16 Haziran Direnişi vb. ile bu korkunun yersiz olmadığı görülecektir.

Saraçhane Mitingi, 1960'lı yıllarda Türkiye emek hareketinde yaşanan büyük yarılmanın başlangıcı ve işçi sınıfı oluşumun kritik bir uğrağı olarak da okunabilir. Mitingin açığa çıkardığı birikim dönemin sosyalistlerini bile şaşırtan niteliktedir. Mehmet Ali Aybar öncesinde yoğunlaşan işçi eylemleriyle birlikte mitingle ilişkin izlenimini “*emekçiler sanki birden yüzyıllık uyukularından uyanmışlardı*” sözleriyle anlatır (Aybar, 1988). Mitingi düzenleyen ekibin aynı zamanda TİP'in kurucuları olması da tesadüfi değildir. Nazım Hikmet'e ünlü *Türkiye İşçi Sınıfına Selam* (Hikmet, 2002), başlıklı şiirini kaleme aldırta, *Türkiye işçi sınıfına selam! Meydanlara hasretimizi haykırarlara* dizelerini yazdıran da bu mitingte ortaya konan sınıf iradesi olsa gerektir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

- Akkaya, Yüksel (2002). “Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık-1 (Kısa Özet)”, *Praksis*, Sayı: 5.
- Aybar, Mehmet Ali (1988). *TİP Taribi-I*, İstanbul: BDS Yayınları.
- Aydın, Zafer (2010). *Kanunsuz Bir Grevin Öyküsü-Kavel 1963*, İstanbul: TÜSTAV-Sosyal Tarih Yayınları.
- Çelik, Aziz (2010). *Vesayetten Siyasete Türkiye’de Sendikacılık (1946-1967)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelik, Aziz (2013). “Türkiye Emek Tarihinin Tartışmalı Konuları: Aşağıdan mı Yukarıdan mı, İç Dinamik mi Dış Dinamik mi?”, *Cumhuriyet Tarihinin Tartışmalı Konuları*, Yayına Hazırlayan: Bülent Bilmez, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Dereli, Toker (1975). *Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel İlişkiler Sistemi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi yayını, İstanbul.
- DİSK (1977). *Eğitim Notları-Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığı*, DİSK Yayınevi, İstanbul.
- Ecevit, Bülent (1973). “Labor in Turkey as a New Social and Political Force”, *Social Change and Politics in Turkey a Structural-Historical Analysis*. Kemal H. Karpat and Contributors, Leiden: E. J. Brill.
- Fişek, Kurthan (1969). *Türkiye’de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tablülü*, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 274.
- Hikmet, Nazım (2002). *Son Şiirler (1959-1963)*, 1. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- İstanbul Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası 1961-1962 Devresi Faaliyet Raporu*.
- Keyder, Çağlar (2004). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, 10. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koç, Yıldırım (1987a). “İşçi Hakları ve Sendikacılık”, *11. Tez*, Sayı 5, 1987.
- Koç, Yıldırım (1987b). “İşçi Hakları Tartışması”, *11. Tez*, Sayı 8, 1987.
- Koçak, M. Hakan (2014). “İşçi Hareketinin Örgütsel Kapasitesi ve Ölçeksel Strateji Bağlamında İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Örneği (1948-1962)”, *Çalışma ve Toplum*, Sayı 43.
- Koçak, M. Hakan (Ed.) (2014). *O Hep Sendikacıydı Ziya Hepbir'in Yaşam Öyküsü*, İstanbul: TÜSTAV-Sosyal Tarih Yayınları.
- Koçak, M. Hakan (2008). “50’leri İşçi Sınıfı Oluşumunun Kritik Bir Uğrağı Olarak Yeniden Okumak”, *Çalışma ve Toplum*, Sayı:18, 2008/3.
- Koçak, M. Hakan (2008). “Türkiye İşçi Sınıfı Oluşumunun Sessiz Yıllar: 1950’ler”. *Toplum ve Bilim*, Sayı:113.

- Koçak, M. Hakan (2009). “İşçi Sınıfının Uzun Taksim Yürüyüşü”, *Toplumsal Tarih*, Mayıs 2009.
- Kutal, Gülten (1977). *Türkiye’de İşçi Sendikacılığı*, İstanbul: İktisat Fakültesi Yayını.
- Makal, Ahmet (2002). *Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Makal, Ahmet (Ed.) (2012). *Çalışma İlişkileri Tarihi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Nida, Ömer (1989). *Yarın Biz Konuşacağız*, İstanbul: Gerçek Sanat Yayınları.
- Petrol-İş Sendikası (1962). *8. Devre Raporu*, 1.4.1962
- Sülker, Kemal (1962). “Yeni Yıla Gücümüzü Görerek Girdik”, *Petrol-İş*, Sayı: 87 (15 Ocak 1962).
- TNA LAB (1961). “The National Archives, Labour and Allied Affairs in Turkey”, Report on Visit to Ankara September 18-23, 1961”, (Gizli) ibareli; 13/1456.
- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi* (1998). C. II, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1998.

Dergi ve gazeteler

Akis: 1 Ocak 1962, 8 Ocak 1962 tarihli nüshalar.

Akşam: 26 Mart 1961, 17 Aralık 1961, 29 Aralık 1961, 1 Ocak 1962, 2 Ocak 1962, 4 Ocak 1962 tarihli nüshalar.

Havadis: 31 Aralık 1961 tarihli nüsha.

Hürriyet: 31 Aralık 1961, 1 Ocak 1962 tarihli nüshalar.

Kim: 3 Ocak 1962 tarihli nüsha.

Maden-İş: 21 Ocak 1963 tarihli nüsha.

Milliyet: 21 Aralık 1961, 23 Aralık 1961, 25 Aralık 1961, 28 Aralık 1961, 1 Ocak 1962, 4 Ocak 1962 tarihli nüshalar.

Öncü: 28 Aralık 1961, 31 Aralık 1961, 1 Ocak 1962, 3 Ocak 1962 tarihli nüshalar.

Petrol-İş Dergisi: Nisan 1961, 1 Aralık 1961, 15 Aralık 1961, 1 Ocak 1962, 15 Ocak 1962 tarihli nüshalar.

Son Havadis: 26 Mart 1961, 22 Aralık 1961, 24 Aralık 1961, 28 Aralık 1961, 30 Aralık 1961, 1 Ocak 1962 tarihli nüshalar.

Son Posta: 13 Mart 1961, 29 Kasım 1961, 27 Aralık 1961 tarihli nüshalar.

Son Saat: 23 Aralık 1961 tarihli nüsha.

Tercüman: 21 Aralık 1961, 27 Aralık 1961 tarihli nüshalar.

Türkiye Birlik: 1 Ocak 1962, 17 Nisan 1962 tarihli nüshalar.

Vatan: 3 Aralık 1961, 11 Aralık 1961, 22 Aralık 1961, 23 Aralık 1961, 25 Aralık 1961, 26 Aralık 1961, 27 Aralık 1961, 30 Aralık 1961, 1 Ocak 1962, 2 Ocak 1962 tarihli nüshalar.

Yeni Sabah: 25.12.1961 tarihli nüsha.

Yön: 27 Aralık 1961, 3 Ocak 1962 tarihli nüshalar.